

МІЖНАРОДНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я І ПРАКТИКА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Справа «Ельберте проти Латвійської Республіки»

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ
Четверта секція

Рішення

Справа «Ельберте проти Латвійської Республіки»
(Заява № 61243/08)*
м. Страсбург, 13 січня 2015 р.

Це рішення набуло статусу остаточного
відповідно до п. 2 ст. 44 Конвенції.

Воно може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Ельберте проти Латвійської Республіки» Європейський суд з прав людини (четверта секція), засідаючи палатою, у складі:

Паїві Хірвела, голова палати

Інети Зіемеле,

Георга Ніколау,

Ноні Цоцорія,

Здравки Калайджиевої,

Кжиштофа Войтишека,

Фариса Вехабовича, судді,

а також за участю Фатоша Араджи, заступника секретаря секції Суду, – після обговорення за зачиненими дверима 4 листопада і 2 грудня 2014 р., постановляє таке рішення, ухвалене того ж дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу було розпочато за заявою (№ 61243/08), яку 5 грудня 2008 р. подала до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) проти Латвійської Республіки, відповідно до ст. 34 Конвенції про захист прав

* Переклад **Марти Масляник**.

людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), громадянка Латвійської Республіки Дзінтра Ельберте (далі – заявниця).

2. Інтереси заявниці в ЄСПЛ представляла І. Нікульцева (I. Nikulceva), адвокат, що практикує в м. Рига. Інтереси Уряду Латвійської Республіки (далі – Уряд) представляли його Уповноважені, спочатку І. Рейне (I. Reine), а потім К. Ліце (K. Līce).

3. Заявниця стверджувала, зокрема, що без її згоди або повідомлення у її померлого чоловіка були забрані зразки тканин, а також, що її чоловік був похований зі зв'язаними ногами.

4. 27 квітня 2010 р. Уряд був офіційно повідомлений про заяву щодо порушення ст. 3 і 8 Конвенції. 9 липня 2013 р. було вирішено розглянути скаргу за суттю одночасно з ухваленням рішення з питання про її прийнятність (п. 1 ст. 29 Конвенції).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявниця народилася у 1969 р. і проживає в м. Сігулда (Sigulda). Вона є дружиною Егілса Ельберте (чоловік заявниці), громадянина Латвійської Республіки, 1961 р. н., який помер 19 травня 2001 р.

A. Події, що призвели до того, що заявниця дізналася про вилучення тканин

6. 19 травня 2001 р. чоловік заявниці потрапив в автомобільну аварію у волості Аллажі (Allaži). Потерпілого доправили на «швидкій допомозі» в лікарню м. Сігулда, але він помер дорогою внаслідок отриманих травм. Його тіло було доставлено в морг лікарні м. Сігулда. Свекруха заявниці, що працювала в лікарні м. Сігулда і дізналася про загибель сина, залишалася поряд з його тілом у лікарні доти, поки його не відправили до державного центру судово-медичної експертизи (Valsts tiesu medicīnas ekspertīžu centrs) в м. Рига.

7. 20 травня 2001 р. о 5.00 год, тіло було доставлено в судово-медичний центр з метою з'ясування причини смерті. З 13.00 год до 15.00 год проводився розтин, внаслідок якого були виявлені численні травми в ділянках голови і грудей, у тому числі декілька зламаних ребер і перелом хребта, а також гематоми на правому плечі, стегні, колінному суглобі. Судово-медичний експерт Н. С. класифікував травми як серйозні і небезпечні для життя і встановив причинно-наслідковий зв'язок між ними і загибеллю чоловіка заявниці.

8. Згідно з даними Уряду, після розтину Н. С., переконавшись у тому, що в паспорті Е. Ельберте немає штампу про те, що той проти вилучення у нього тканин, вилучив з тіла Е. Ельберте фрагмент тканини розміром 10×10 см – зовнішній шар оболонки головного мозку, твердої мозкової оболонки (*dura mater**). За словами заявниці, Н. С. не міг перевірити наявність штампу в паспорті Ельберте, оскільки на той момент паспорт знаходився в їхньому будинку в м. Сігулда. Заявниця стверджувала, що розмір вилученого фрагмента тканини був більший ніж 10×10 см, і це була не лише тверда оболонка головного мозку.

* *Dura mater* (лат.) – тверда мозкова оболонка (приміт. перекладача).

9. 21 травня 2001 р. прокуратура видала дозвіл на поховання тіла. За твердженням заявниці, 21 або 22 травня 2001 р. її сестра приїхала в судово-медичний центр, щоб отримати відомості про причину смерті, у зв'язку з чим вона розписалася в реєстраційному журналі. 22 травня 2001 р. її сестра представила цей документ разом з паспортом Е. Ельберте в відповідний орган влади в м. Сігулда для отримання свідоцтва про смерть.

10. За даними Уряду, 25 травня 2001 р. тіло Е. Ельберте було передано родичеві. Зі слів заявниці, воно було передане іншій особі, яка надавала допомогу з транспортування тіла для похорону.

11. 26 травня 2001 р. відбувся похорон у м. Сігулда. Заявниця уперше побачила свого покійного чоловіка, коли його тіло перевозили з судово-медичного центру для похорону. Тоді ж вона побачила, що у нього були зв'язані ноги. В такому положенні він і був похований. На той час сама заявниця була вагітна другою дитиною.

12. Заявниці не було відомо про вилучення тканини з тіла її чоловіка, поки співробітники поліції безпеки не повідомили їй про порушення кримінальної справи за фактом незаконного вилучення людських органів і тканин, у тому числі з тіла її чоловіка.

В. Кримінальне розслідування за фактами незаконного вилучення людських органів і тканин

13. З березня 2003 р. поліція безпеки (Drošības Policija) порушила кримінальну справу у зв'язку з незаконним вилученням органів і тканин для наступного постачання їх фармацевтичній компанії, що знаходилася у Німеччині (далі – компанія), в період з 1994 до 2003 р. Було встановлено таку послідовність подій.

14. У січні 1994 р. інститут, що існував до створення судово-медичного центру, уклав угоду з компанією про співпрацю з метою наукових досліджень. Згідно з цією угодою, з тіла померлих, вибраних судово-медичним центром відповідно до міжнародних стандартів, були вилучені різні види тканин і спрямовані в компанію для обробки. Компанія переробляла отримані фрагменти тканин у біоімпланти і відсилала їх назад у Латвію для використання у трансплантації. Міністерство соціального забезпечення затвердило зміст угоди, багаторазово перевіривши його відповідність внутрішньодержавному законодавству. Прокуратура винесла два визначення відносно відповідності цієї угоди внутрішньодержавному законодавству і, зокрема, Закону «Про захист тіла людини, яка померла, і використання людських органів і тканин в медицині» (далі – Закон).

15. Будь-якому кваліфікованому співробітникові (далі – експерт) судово-медичного центру було дозволено провадити вилучення тканин на його розсуд. Керівник відділення танатології судово-медичного центру відповідав за навчання експертів і контролював їхню роботу. Він також відповідав за відправку фрагментів тканин у Німеччину. За свою роботу експерти отримували винагороду. Первинне вилучення тканин провадили у відділеннях судово-медичного центру в містах Вентспілс (Ventspils), Салдус (Saldus), Кулдīga (Kuldīga), Даугавпілс (Daugavpils) і Резекне (Rēzekne). Проте з 1996 р. вилучення тканин провадились тільки в судово-медичному центрі в м. Рига і відділенні судово-медичного центру в м. Резекне.

16. Відповідно до пунктів угоди, експерти могли вилучати тканини з тіл померлих, доправлених у судово-медичний центр для судово-медичної експертизи. Кожен експерт повинен був перевірити, чи заперечував потенційний донор за життя проти вилучення у нього або неї органів або тканин, що має бути підтверджене штампом у його паспорті. У разі, якщо родичі заперечували проти вилучення органів або тканин, вони діяли відповідно до їхніх побажань, але самі експерти не намагалися спілкуватися з родичами або впливати на їхню думку. Тканина мала бути вилучена впродовж 24 год з моменту біологічної смерті людини.

17. Експерти були зобов'язані дотримуватись внутрішньодержавного законодавства, але, згідно з їхніми особистими свідченнями, не усі з них читали Закон. Проте його зміст був їм відомий, оскільки керівник відділення танатології судово-медичного центру пояснював, що вилучення дозволяється тільки за умови відсутності в паспорті штампу про те, що за життя людина була проти вилучення у нього органів і тканин, і якщо родичі не заперечують проти вилучення.

18. У ході розслідування слідчі опитали фахівців у сфері кримінального права, а також у сфері, що стосується вилучення людських органів і тканин. Спільно вони дійшли висновку про існування двох правових систем для регулювання питань, пов'язаних з вилученням людських органів і тканин: «інформована згода» і «презумпція згоди». З одного боку, керівник відділення танатології судово-медичного центру та експерти судово-медичного центру вважали, що на той момент часу (тобто після набуття чинності Закону 1 січня 1993 р.) у Латвійській Республіці існувала система «презумпції згоди». На їх думку, система презумпції згоди означала, що «усе, що не заборонено, то дозволено». З іншого боку, слідчі вважали, що ст. 2 Закону містить чітку вказівку на те, що правова система Латвійської Республіки більше тяжіє до концепції «інформованої згоди», і, отже, вилучення було допустиме тільки у разі, коли воно (явно) було дозволене, тобто за умови отримання або згоди донора при його житті, або згоди родичів.

19. Зокрема, стосовно вилучення тканин з тіла чоловіка заявниці 12 травня 2003 р. був допитаний експерт. У результаті, 9 жовтня 2003 р. заявниця була визнана потерпілою (*cietušais*) у справі і того ж дня допитана.

20. 30 листопада 2005 р. було ухвалено рішення про припинення кримінального розслідування стосовно діяльності керівників судово-медичного центру, відділення танатології судово-медичного центру в м. Резекне за фактами вилучення тканини. В постанові (*lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu*) були відзначені згадані вище положення, а розбіжності, пов'язані з можливим тлумаченням положень внутрішньодержавного законодавства, були вирішені на користь обвинувачених. Окрім того, в 2004 р. поправки до Закону тлумачилися таким чином, що в Латвійській Республіці мала місце система «презумпції згоди». Був сформульований висновок про те, що розділи 2–4 і 11 Закону не були порушені і не було жодного елемента складу злочину, передбаченого ст. 139 Кримінального кодексу Латвійської Республіки.

21. 20 грудня 2005 р. і 6 січня 2006 р. прокурори відхилили скарги, подані заявницею, вказавши, що постанова про припинення провадження у справі була законною і обґрунтованою.

22. 24 лютого 2006 р. вищестоящий прокурор Генеральної прокуратури Латвійської Республіки розглянув матеріали справи і вирішив, що розслідування не мало бути призупиненим. Він ухвалив, що експерти судово-медичного центру порушили положення Закону і вилучення людських тканин було незаконним. Постанову про припинення було скасовано, матеріали справи були спрямовані в поліцію безпеки.

23. 3 серпня 2007 р. кримінальну справу в тій частині, якою вона стосувалася вилучення тканин з тіла померлого чоловіка заявниці, було припинено внаслідок закінчення встановленого законом строку позовної давності в п'ять років. Проте правове обґрунтування для припинення цього розслідування полягало у відсутності будь-якого елемента складу злочину. 13 серпня 2007 р. заявниці повідомили про цю постанову. 19 вересня і 8 жовтня 2007 р. у відповідь на скарги, подані заявницею, прокурори вказали, що ці постанови були законними й обґрунтованими.

24. 3 грудня 2007 р. інший вищестоящий прокурор Генеральної прокуратури Латвійської Республіки розглянув матеріали справи і дійшов висновку, що провадження у справі необхідно відновити. Прокурор встановив, що експерти судово-медичного центру порушили положення Закону, а також що вилучення тканини було незаконним. Постанову про призупинення було знову скасовано, а матеріали справи спрямовані в поліцію безпеки.

25. 4 березня 2008 р. було винесено нову постанову про припинення кримінального розгляду, підставою для якого стало закінчення встановленого законом строку позовної давності. 27 березня 2008 р. у відповідь на скаргу заявниці прокурор ще раз скасував положення.

26. Було розпочато нове розслідування, у ході якого встановлено, що 1999 р. фрагменти тканин були вилучені в 152 осіб, 2000 р. – у 151, 2001 р. – у 127 і 2002 р. – у 65 осіб. В обмін на постачання компанії людської тканини судово-медичний центр закуповував різне медичне устаткування, інструменти, технології, а також комп'ютери для медичних інститутів Латвійської Республіки, а компанія їх оплачувала. У межах угоди загальна вартість медичного устаткування, за яке заплатила компанія, перевищила вартість вилученої людської тканини, яка була відправлена до Німеччини. В постанові від 14 квітня 2008 р. (див. нижче) відзначалося, що фрагменти людської тканини вилучалися не для трансплантації, відповідно до ст. 10 Закону, а фактично вилучалися для модифікації в інші препарати, які використовувалися не лише для пацієнтів Латвійської Республіки, а й для пацієнтів інших країн.

27. 14 квітня 2008 р. кримінальне розслідування було припинено у зв'язку із закінченням встановленого законом строку давності. В постанові зазначено, що кожного разу, коли, наприклад, експерт судово-медичного центру в м. Резекне розмовляв з родичами перед вилученням органів або тканини, він ніколи точно не говорив їм про таке потенційне вилучення і дійсно отримував їх згоду. Відповідно до свідчень усіх родичів, вони ніколи б не погодилися на вилучення органів і тканин, якби їх інформували про це і їхні бажання були б з'ясовані. За свідченнями експертів, вони лише перевіряли наявність у паспортах штампів і не запитували згоди родичів, оскільки з ними навіть не контактували. Також було зауважено, що після набуття чинності Закону 1 січня 2002 р. за інфор-

мацією слід було звертатись у Державний реєстр мешканців Латвійської Республіки, в який експерти не зверталися. Був зроблений висновок про те, що експерти, у тому числі Н. С., порушили ст. 4 Закону, а також порушили права родичів. Проте через закінчення п'ятирічного строку давності (який обчислювався з 3 березня 2003 р.) кримінальне розслідування було припинено, і 9 травня та 2 червня 2008 р. у відповідь на скарги, подані заявницею, прокурори залишили цю постанову без зміни. Заявниця подала ще одну скаргу.

28. Водночас експерти, включаючи Н. С., подали скаргу, оспорожуючи аргументи для призупинення кримінальної справи (*kriminālprocesa izbeigšanas pamatojums*). Вони оспорили свій статус як осіб, відносно яких було порушено кримінальну справу, що стосувалася незаконного вилучення людських тканин, оскільки на жодному з етапів їх не інформували про це розслідування, і, згідно з їх твердженнями, вони не могли здійснювати свої права щодо захисту. 26 червня 2008 р. в остаточній постанові Відземський (*Vidzeme*) районний суд м. Рига задовольнив скаргу (справа № 1840000303), відмінив постанову від 14 квітня 2008 р. і передав матеріали справи в поліцію безпеки для нового розгляду. Суд вказав таке: «Незважаючи на те, що певну частину трансплантатів не було повернено для трансплантації пацієнтам Латвійської Республіки, в матеріалах справи немає доказів того, що їх використовували для переробки в інші препарати або для наукових чи освітніх цілей. У зв'язку з цим суд вважає, що в матеріалах справи немає підтвердження того, що вилучені людські тканини використовувалися для інших цілей, окрім трансплантації.

У матеріалах справи немає доказів, що підтверджують вилучення тканини з метою наступної трансплантації, яка проводилася за повного ігнорування відмови померлого за його життя і зареєстрована згідно з чинним на той час законодавством, або за зневажливого ставлення до відмови, висловленої найближчими родичами.

Зважаючи на той факт, що законодавчі акти не накладають на експертів, які провадять вилучення тканини і органів з тіл померлих, обов'язку інформувати людей про їхнє право на відмову від такого вилучення, суд вважає, що експерти не були зобов'язані це робити. Не інформуючи родичів померлої людини про намір вилучити фрагмент тканини, експерти не порушили положень [Закону], чинних з 1994 р. до березня 2003 р. Стаття 4 [Закону] передбачає право найближчих родичів відмовитися від вилучення органів і тканини померлої людини, але не накладає на експертів зобов'язання щодо роз'яснення родичам їхніх прав. Враховуючи ту обставину, що не існує правових актів, які накладають на експертів обов'язок інформувати родичів про наміри вилучити тканину та органи, а також роз'яснювати родичам їхнє право заперечити шляхом відмови, суд вважає, що людині не може бути призначене покарання за невиконання зобов'язання, яке нечітко прописане в чинному законодавчому акті. У зв'язку з цим суд визнає, що експерти, провадячи вилучення тканини та органу з тіла померлого, не порушували положень [Закону].

Суд вважає, що в діях експертів не було складу злочину, передбаченого ст. 139 Кримінального кодексу, отже, можливе припинення кримінального розслідування з причин, що виключають вину, а саме на підставі п. 2 ст. 377 Кримінально-процесуального кодексу, зважаючи на відсутність складу злочину.

29. 2 липня 2008 р. вищестоящий прокурор відповів на скаргу, подану заявницею. Прокурор визнав, що розслідування тривало занадто довго через численні оскарження постанови, проте він не виявив жодних конкретних обставин, які б свідчили про те, що провадження у справі затягувалося. Водночас повідомив заявниці, що суд скасував постанову від 14 квітня 2008 р. за скаргою експертів. Прокурор також зауважив, що нова постанова про припинення кримінального розслідування була винесена 27 червня 2008 р. і що заявниця буде скоро належним чином про це поінформована.

30. Справді, за декілька днів заявниця отримала постанову від 27 червня 2008 р. В ній підтверджувалося, що у експертів не було правового зобов'язання інформувати будь-кого про їхнє право виражати згоду чи відмову на вилучення органу або тканини. Стаття 4 Закону передбачає право найближчих родичів заперечувати проти вилучення органів або тканин з тіла померлої особи, але не накладає жодного зобов'язання на експертів щодо роз'яснення родичам цього права. Особа не може бути покарана за невиконання зобов'язання, яке не було чітко прописано в правовій нормі. Заявниця подала нові скарги.

31. 15 серпня 2008 р. прокурор відповів, *inter alia*^{*}, що обставин, які б вказували на осквернення людського тіла, не виявлено. Водночас він роз'яснив, що експерти вчинили дії, пов'язані з незаконним вилученням тканини, для її використання з медичною метою. Після вилучення тканини для відновлення візуальної цілісності тіла імплантувався інший матеріал. Отже, кримінальне розслідування стосувалося дій, передбачених ст. 139 Кримінального кодексу, а не дій, передбачених ст. 228 Кримінального кодексу, які забороняють осквернення тіла померлого.

32. 10 вересня 2008 р. вищестоящий прокурор відповів, що не існує жодних підстав для кваліфікації дій осіб, які провадили вилучення тканини, згідно зі ст. 228 Кримінального кодексу, як осквернення мертвого тіла. Експерти діяли згідно з інструкцією Міністерства юстиції, імплантуючи інші матеріали на місце вилученої тканини. Згідно з цією інструкцією, вилучати тканину треба так, щоб не пошкодити тіло, а у разі потреби проводиться наступне відновлення.

33. 23 жовтня 2008 р. інший вищестоящий прокурор Генеральної прокуратури Латвійської Республіки виніс остаточну негативну постанову.

II. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ І НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Документи Ради Європи

34. 11 травня 1978 р. Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Резолюцію (78) 29 «Про уніфікацію законодавства держав-учасників з питань вилучення, пересадки і трансплантації людських біоматеріалів», у якій рекомендував владі держав-учасників забезпечити, щоб їх законодавство відповідало прикладним до цієї Резолюції правилам, або прийняти норми, що відповідають цим правилам, у складі нового законодавства.

Стаття 10 вказаної Резолюції свідчить про таке:

«1. Вилучення біоматеріалів не повинно робитися за наявності очевидних або передбачуваних заперечень з боку померлого, зокрема, зважаючи на його релігійні та філософські переконання.

* *Inter alia* (лат.) – з-поміж іншого, зокрема (приміт. перекладача).

2. За відсутності прижиттєво висловленої волі у померлого можуть бути вилучені біоматеріали. Проте держава може вирішити, що вилучення біоматеріалів не треба робити, якщо після проведення практично можливого розслідування враховується думка сім'ї померлого – або у разі смерті неправоздатної особи – думка його законного представника, і заперечення стане очевидним; крім того, якщо померлий був недієздатною особою, може також знадобитися згода його законного представника».

35. Конвенція про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології і медицини (документ Ради Європи № 164) є першим міжнародним договором у сфері біоетики (далі – Конвенція про права людини і біомедицину). Вона вступила силу 1 грудня 1999 р. відносно держав, які ратифікували її. Латвійська Республіка підписала Конвенцію про права людини і біомедицину 4 квітня 1997 р. і ратифікувала її 25 лютого 2010 р. Конвенція набула чинності на території Латвійської Республіки 1 червня 2010 р. Конвенція про права людини і біомедицину не застосовується до випадків вилучення органів і тканини з тіл померлих, вона стосується вилучення у живих донорів органів і тканин для трансплантації (ст. 19 і 20).

36. До Конвенції про права людини і біомедицину був прийнятий Додатковий протокол про трансплантацію органів і тканин людини (документ Ради Європи № 186). 1 травня 2006 р. він набув чинності відносно держав, які ратифікували його. Латвійська Республіка цей протокол не підписала і не ратифікувала.

37. Відповідні статті Додаткового протоколу передбачають таке:

«Стаття 1. Цілі

Сторони цього Протоколу захищають гідність і особисту недоторканність людини і гарантують кожному, без винятку, дотримання особистої недоторканності та інших прав і основних свобод у зв'язку з трансплантацією органів і тканин людини.

Стаття 16. Свідectво про смерть

Органи і тканини не можуть бути вилучені у померлої людини, якщо факт смерті не встановлений відповідно до законодавства.

Лікарі, які встановили факт смерті людини, не повинні ні брати безпосередню участь у вилученні у нього органів або тканин, ні в наступних процедурах трансплантації, ні здійснювати догляд за потенційними реципієнтами відповідного органу або тканини.

Стаття 17. Згода і дозвіл

Вилучати органи і тканини у людини, яка померла, забороняється без передбачених законодавством згоди або дозволу.

Вилучення органів і тканин не допускається, якщо померла людина заперечувала проти цього.

Стаття 18. Повага до тіла померлої людини

У процесі вилучення до тіла людини треба ставитися з повагою, а також слід ужити всіх розумних заходів для збереження незмінним зовнішнього вигляду тіла померлої людини».

У відповідній частині Пояснювальної записки до Додаткового протоколу йдеться про таке:

«Вступ

2. Метою Протоколу є визначення і захист прав донорів органів і тканин як живих, так і померлих, а також осіб, яким здійснюється імплантація органів тканин людського походження.

Складання Протоколу

7. Цей Протокол поширює положення Конвенції про права людини і біомедицину на сферу трансплантації органів, тканин і клітин людського походження. Положення Конвенції повинні застосовуватися і до Протоколу. Для зручності користувачів Протокол складений таким чином, що користувачеві немає необхідності звертатися до Конвенції для того, щоб з'ясувати сферу застосування положень Протоколу. Проте в Конвенції містяться принципи, з метою розвитку яких і був розроблений Протокол. Отже, систематичне вивчення обох текстів може виявитися корисним, а іноді й необхідним.

Коментарі до положень Протоколу

Преамбула

13. У Преамбулі підкреслюється, що ст. 1 Конвенції про права людини і біомедицину, яка захищає гідність і індивідуальність кожної людини і гарантує кожному, без винятку, повагу до його недоторканності, є відповідною основою для запровадження додаткових стандартів захисту прав і свобод донорів, потенційних донорів і реципієнтів органів і тканин.

Стаття 1. Мета

16. У цій статті йдеться про те, що метою цього Протоколу є захист гідності і індивідуальності кожної людини і гарантії кожному, без винятку, поваги до його або її недоторканності та інших прав і основних свобод у зв'язку з трансплантацією органів і тканин людського походження.

17. Термін «кожний» використовується у ст. 1 як найбільш відповідний для виключення ембріональних органів і тканин або органів і тканин плоду зі сфери застосування Протоколу, як це передбачено в ст. 2 (див. далі п. 24). Положення цього Протоколу стосуються виключно вилучення органів і тканин з організму народженої людини, живої або померлої на момент операції, та імплантації органів і тканин людського походження іншій людині, яка також народилася.

Стаття 16. Свідectво про смерть

94. Згідно з першим пунктом, смерть людини має бути засвідчена перед тим, як органи або тканини можуть бути вилучені в неї «відповідно до законодавства». Обов'язком держав є юридичне визначення конкретної процедури констатації смерті тоді, як основні функції все ще штучно підтримуються. У зв'язку з цим можна зазначити, що законодавство більшості країн визначає поняття та умови настання смерті мозку.

95. Факт настання смерті підтверджують лікарі згідно з прийнятою процедурою, і тільки така форма засвідчення смерті може зробити можливою процедуру трансплантації. Медики, які провадять вилучення органів, повинні упевнитися, що необхідна процедура була виконана до початку операції з вилучення. У деяких державах процедура засвідчення смерті відрізняється від формальної видачі свідectва про смерть.

96. Пункт 2 ст. 16 передбачає важливий захисний захід стосовно тіла померлої людини, покликаний забезпечити неупереджене засвідчення смерті: він вимагає, щоб ті лікарі, які встановили факт смерті людини, не брали участі в жодній зі стадій трансплантації. Важливо також, щоб дотримання інтересів будь-якої померлої людини і наступне засвідчення її смерті були покладені на групу лікарів, за складом відмінну від групи, яка бере участь в операції з трансплантації. Накладання цих двох функцій

може зруйнувати громадську довіру до системи трансплантації і спричинити негативні наслідки для донорства.

97. За цим Протоколом новонароджені, в тому числі аненцефалічні новонароджені, отримують такий же захист, як і будь-яка особа, а правила засвідчення смерті застосовуються до них у тому ж порядку.

Стаття 17. Згода і дозвіл

98. Стаття 17 забороняє вилучення будь-якого органу або тканини, якщо згода або дозвіл, передбачені внутрішньодержавним законодавством, не були отримані особою, яка пропонує вилучення органу або тканини. Це вимагає наявності в державах-учасниках визнаної правової системи, яке уточнює умови отримання дозволу на вилучення органів і тканин. Окрім того, згідно зі ст. 8, сторони повинні вживати належних заходів з інформування громадськості, зокрема, щодо питань, які стосуються згоди або дозволу на вилучення органів або тканини з тіл померлих (див. вище, п. 58).

99. Якщо особа заявила про свою згоду чи незгоду за життя, волю цієї особи слід шанувати після її смерті. Якщо є офіційний запис про волевиявлення особи і вона зареєструвала свою згоду на донорство, ця заявлена згода повинна домінувати: вилучення має бути проведено, якщо це можливо. Аналогічним чином процедуру вилучення не можна застосовувати, якщо відомо про те, що людина заперечувала проти такої процедури. Проте звернення до офіційного реєстру останньої волі має силу тільки стосовно осіб, зареєстрованих у ньому. Також він не може вважатися єдиним способом встановлення волі померлого, якщо тільки їх реєстрація не є обов'язковою.

100. Вилучення органів або тканин може бути проведено у померлої людини, яка за життя була нездатна дати свою згоду, якщо отримано усі дозволи, передбачені законом. Отримання дозволу на вилучення органів або тканин у померлого може також вимагатися, якщо ця особа за життя була здатна дати свою згоду, але не висловила своєї волі щодо можливого їх вилучення після смерті.

101. Не встановлюючи систему, стаття, відповідно, передбачає, що за наявності сумнівів відносно волі померлої особи треба спиратися на внутрішньодержавне законодавство. У деяких державах закон дозволяє вилучення органів і тканин за відсутності очевидних або неочевидних заперечень проти донорства. У таких випадках закон передбачає засоби реєстрації наміру, наприклад, складання реєстру заперечень. В інших державах законодавство не передбачає попередньої реєстрації волі цих осіб і вимагає провадити опитування родичів і друзів, щоб з'ясувати, була згідна померла особа на донорство органів чи ні.

102. Незалежно від системи, якщо існують сумніви відносно волі померлого, група лікарів, відповідальна за вилучення органів, повинна передусім спробувати отримати свідчення родичів померлого. Якщо внутрішньодержавне законодавство не передбачає іншого, цей дозвіл не повинен залежати від уподобань найближчих родичів щодо донорства органів і тканин. Найближчим родичам мають бути поставлені запитання тільки про виражену або передбачувану волю померлої людини. Вирішальним чинником при вирішенні питання про вилучення органів або тканин є висловлена воля потенційного донора. Сторони повинні чітко визначити, чи може бути зроблене вилучення органу або тканини, якщо воля помер-

лого невідома і не може бути визначена на підставі опитування родичів або друзів.

103. Якщо людина помирає в країні, що не є його країною або місцем постійного проживання, лікарі, які провадять вилучення органів, вживають усіх необхідних заходів для з'ясування волі померлого. У разі сумнівів лікарі, які провадять вилучення органів і тканин, повинні дотримуватися відповідних законів країни, громадянином якої була померла людина.

Стаття 18. Повага до тіла померлої людини

104. З юридичної точки зору, тіло померлої людини не розглядається як особа, проте до нього слід ставитися з повагою. Відповідно, ця стаття передбачає, що під час процедури вилучення до тіла треба ставитися з повагою і після закінчення процедури тілу, по можливості, має бути повернений колишній зовнішній вигляд «померлої людини».

38. У травні 2002 р. Генеральний секретар Ради Європи надіслав державам – членам Ради Європи опитувальний лист стосовно юридичних і практичних аспектів трансплантації*. Уряд відповів ствердно на питання про те, чи потрібен дозвіл для вилучення органів і тканин у живого донора, посилаючись на ст. 19 і 20 Конвенції про права людини і біомедицину і на ст. 13 Закону. Він зазначив, що для цього потрібна письмова згода. Відповідаючи на запитання «Які стосунки повинні існувати між живим донором органу і реципієнтом?», вони посилалися на ст. 19 і 20 Конвенції про права людини і біомедицину. Відповідаючи на питання «Які санкції передбачені за [незаконну торгівлю органами], зокрема, відносно посередників і медичних працівників?», Уряд посилався на ст. 139 Кримінального кодексу (див. п. 53 цього Рішення).

В. Документи Європейського Союзу

39. 21 липня 1998 р. Європейська група з етики в науці та нових технологіях** при Європейській комісії опублікувала Заключні зауваги № 11 «Про етичні аспекти створення банків тканин людини». В частинах, які мають відношення до цієї справи, вони передбачають таке:

«2.3. Інформування і згода

Надання тканин людини в принципі вимагає попередньої інформованої і вільної згоди донора. Це не стосується випадків, коли тканини передаються у розпорядження судді в межах судового розгляду, зокрема, розгляду у кримінальній справі.

Отримання згоди є засадничим етичним принципом в Європі, проте порядок отримання такої згоди і її форми (усна або письмова, при свідках або без них, явно виражена або передбачувана тощо) встановлюються національним законодавством, виходячи з правових традицій кожної країни.

2.3.2. Донори, які померли

Згода донора на посмертне вилучення тканин може набувати різних форм залежно від чинної в тій або іншій країні системи («чітко виражене» або «передбачуване»). Проте вилучення тканин не допускається інакше

* http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Activities/05_Organ_transplantation_en/CDBI_INF#0011rev2.pdf

** Заснована в грудні 1997 р. Європейська група з етики в науці та нових технологіях є незалежним консультативним органом. Її попередницею була Група консультантів при Європейській комісії з етичних наслідків біотехнології, консультативний орган ad hoc (приміт. перекладача).

як у межах судового розгляду, якщо за життя донор формально заперечував проти їх вилучення. За відсутності волевиявлення, якщо в країні діє система «передбачуваної» згоди, лікарі зобов'язані максимальною мірою забезпечити родичам або спадкоємцям можливість висловити бажання померлого і повинні врахувати їх.

40. Директива 2004/23/ЕС Європейського парламенту і Ради Європейського союзу від 31 березня 2004 р. про встановлення стандартів якості і безпеки для донорства, придбання, контролю, обробки, збереження, зберігання і розподілу людських тканин і клітин передбачає таке:

«Стаття 13. Згода

1. Придбання тканини і клітин людини допускається тільки після отримання обов'язкової згоди або дотримання усіх дозвільних вимог, передбачених чинним законодавством держави-учасниці.

2. Держави-учасниці повинні, відповідно до їх внутрішньодержавного законодавства, вжити усіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб донорам, їхнім родичам або будь-яким особам, які дають дозвіл від імені донорів, надавалася уся відповідна інформація, як вказано в Додатку.

Додаток. Інформація, що надається про донорство клітин і тканин

В. Померлі донори

1. Відповідно до законодавства, чинного в держав-учасницях, має бути надана уся інформація і мають бути отримані усі необхідні згоди і дозволи.

2. Підтверджені результати обстеження донора мають бути повідомлені і чітко роз'яснені відповідним особам відповідно до законодавства держав-учасниць».

С. Документи Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ)

41. Керівні принципи ВООЗ щодо трансплантації людських клітин, тканин і органів (схвалені на 63-й Сесії ВООЗ 21 травня 2010 р., Резолюція WHA63 22) у відповідних частинах передбачають таке:

«Керівний принцип 1

Для проведення трансплантації клітини, тканини й органи можуть бути вилучені з тіл померлих, якщо:

а) отримано згоду у формі, передбаченій законом;

б) немає підстав вважати, що померла особа заперечувала проти такого вилучення.

Коментар до Керівного принципу 1

З етичної точки зору, згода пацієнта є наріжним каменем усіх медичних втручань. Внутрішньодержавні органи влади відповідають за визначення процесу отримання, реєстрації згоди на надання клітин, тканин або органів від донорів з огляду на міжнародні етичні стандарти, установлені в їх країнах підходи до організації забезпечення органами, і ту практичну роль, яку відіграє згода в скороченні зловживань і підвищенні рівня безпеки.

Залежно від соціальних, медичних і культурних традицій кожної країни, а також від того, яким чином сім'ї беруть участь у процесі ухвалення рішень відносно свого здоров'я загалом, згода на отримання органів і тканин від померлих може бути «чітко вираженою» або «передбачуваною». В обох системах будь-яке надійне свідчення неприйняття людиною

помертного вилучення його клітин, тканин або органів перешкодить такому вилученню.

У системі чітко вираженої згоди, яку іноді називають системою «opting in»*, клітини, тканини і органи можуть бути вилучені з тіла померлого за умови, що померлий за життя недвозначно заявив про згоду на таке вилучення. Залежно від чинного в країні закону, виявлення згоди допускається в усній формі або може бути зафіксоване в карті донора, водійських правах, посвідченні особи, в медичній карті або реєстрі донорів.

У разі, якщо померлий за життя не висловив ні позитивного, ні чіткого негативного ставлення до вилучення органа, дозвіл має бути отриманий від уповноваженої, в правовому порядку, особи, якою зазвичай є член сім'ї.

Друга система, яка є системою передбачуваної згоди, інакше її називають «opting out»**, дозволяє здійснити вилучення матеріалу з тіла померлого для трансплантації (у деяких країнах для анатомічного вивчення або в наукових цілях) за умови, що померлий за життя не висловив свого заперечення проти вилучення органа, яке має бути зафіксоване в офіційному документі в установленому порядку, або за умови, що інформована сторона не повідомить про заперечення, висловлене за життя померлим проти донорства. Враховуючи важливість отримання згоди з етичної точки зору, така система покликана забезпечити повну інформованість людей про чинну систему і надання безперешкодної можливості піти шляхом незгоди.

І хоча за другої системи не потрібна чітко виражена згода для вилучення клітин, тканин або органів померлої людини, яка за життя не висловлювала заперечень, програми надання органів неохоче вдаються до цієї процедури, якщо родичі особисто заперечують проти вилучення органа для донорства; аналогічним чином за першої системи програми зазвичай намагаються заручитися дозволом членів сім'ї навіть у тих випадках, коли померлий за життя висловив свою згоду. Програми можуть більшою мірою опиратися на чітко виражену або передбачувану згоду померлого, не заручаючись згодою членів сім'ї, якщо розуміння і прийняття процесу донорства клітин, тканин та органів глибоко й однозначно утвердилося в суспільній свідомості. Навіть у тих випадках, коли до родичів не звертаються за дозволом, донорським програмам необхідно переглянути історію хвороби померлого і розпитати про його поведінкові характеристики членів сім'ї, які його добре знали, оскільки точна інформація про донорів сприяє підвищенню безпеки трансплантації.

При донорстві тканин, часові межі якого менш жорсткі, рекомендується завжди звертатися до найближчого родича за отриманням дозволу. Важливим моментом, на який слід звернути увагу, є відновлення зовнішнього вигляду тіла померлого після вилучення тканин».

D. Законодавство Латвійської Республіки

1. Закон Латвійської Республіки «Про захист тіла людини, яка померла, і використання людських органів і тканин у медицині» (далі – Закон)

42. Закон (likums «Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā»), що діяв у відповідний період часу

* Opting in (англ.) – презумпція згоди.

** Opting out (англ.) – презумпція незгоди.

(зі змінами і доповненнями з 1 листопада 1995 р. до 31 грудня 2001 р.), передбачає, що кожна жива дієздатна людина має право у письмовій формі повідомити про свою згоду на посмертне використання свого тіла або про відмову від подібного використання (ст. 2). Виражене таким чином бажання, якщо воно не суперечить закону, є обов'язковим.

43. Стаття 3 передбачає, що тільки така відмова або згода на використання тіла людини після її смерті, яка була підписана дієздатною особою, занесена в її медичну карту і засвідчена спеціальним штампом у паспорті, має юридичну силу. Департамент охорони здоров'я Міністерства соціального забезпечення несе відповідальність за встановлення процедури реєстрації відмови або згоди в медичній карті людини (на відміну від ситуації з наступними законодавчими поправками, які вступили в силу з 1 січня 2002 р., Рішення ЄСПЛ у справі «Петрова проти Латвійської Республіки» (Petrova v. Latvia) від 24 червня 2014 р., заява № 4605/051, § 35).

44. Згідно зі ст. 4 («Права найближчих родичів») використання органів і тканин людини, яка померла, всупереч бажанню, яке виражене нею за життя, не допускається. За відсутності явно вираженого бажання вилучення може бути зроблено, якщо ніхто з найближчих родичів померлого (діти, батьки, брати, сестри чоловіка або дружини) не заперечує. Трансплантація може бути проведена після біологічної смерті або смерті мозку потенційного донора (ст. 10).

45. Стаття 11 передбачає, зокрема, що вилучення органів і тканин у померлого донора для наступної трансплантації допускається, якщо за життя він не заперечував проти цього і якщо його найближчі родичі не заборонили це вилучення.

46. Відповідно до перехідного положення Закону, штамп у паспорті людини свідчить про те, що вона заперечує проти посмертного використання свого тіла або погоджується на таке використання, якщо він поставлений до 31 грудня 2001 р., дійсний до видачі нового паспорта або до подачі заяви в Управління у справах громадянства і міграції Латвійської Республіки.

47. Стаття 17 передбачає, що держава несе відповідальність за захист тіла померлої людини і за використання її органів і тканин для медичних цілей. На той момент ця функція була покладена на Департамент охорони здоров'я Міністерства соціального забезпечення (з 1 січня 2002 р. – на Міністерство соціального забезпечення, з 20 червня 2004 р. – на Міністерство охорони здоров'я). Жодна організація, жодна установа не може провадити вилучення органів і тканин і використовувати їх без санкції, виданої Департаментом охорони здоров'я (з 1 січня 2002 р. – Міністерство соціального забезпечення, з 30 червня 2004 р. – Міністерство охорони здоров'я).

48. Стаття 18 забороняє відбір, транспортування і використання вилучених органів і тканин з комерційною метою. Крім того, вона встановлює, що вилучення органів і тканин у живої чи померлої людини дозволено тільки за чіткої відповідності до явно вираженої згоди або заперечення цієї людини.

49. Стаття 21 передбачає, що прокуратура здійснює контроль за дотриманням цього Закону (п. 1). Департамент охорони здоров'я Міністерства соціального забезпечення та інші компетентні органи здійснюють нагляд за законністю використання людських тканин і органів (п. 2). Поправками, що набули чинності 1 січня 2002 р., п. 1 був скасований, інший пункт передбачає, що Міністерство соціального забезпечення здійснює

контроль за дотриманням законодавства та інших правових актів при використанні людських органів і тканин. Станом на 30 червня 2004 р. цей контроль здійснювало Міністерство охорони здоров'я. 27 серпня 2012 р. ця стаття була повністю скасована.

50. 2 червня 2004 р. Сейм Латвійської Республіки прийняв поправки до ст. 4 і 11 Закону, які набули чинності з 30 червня 2004 р. Згідно з новою редакцією ст. 4 Закону, якщо в реєстрі жителів Латвійської Республіки немає відомостей про відмову людини, яка померла, від посмертного використання її тіла, органів або тканин або про її згоду на таке використання, її найближчі родичі мають право в письмовій формі повідомити медичну установу про бажання померлого, виражене ним за життя. Стаття 11 передбачає, що вилучення органів і тканин тіла у людини, яка померла, для наступної трансплантації допускається у випадках, якщо в реєстрі жителів Латвійської Республіки немає відомостей про відмову людини, яка померла, від посмертного використання органів або тканин або про її згоду на це використання, а найближчі родичі померлого до початку трансплантації не повідомили медичну установу в письмовій формі про його заперечення проти посмертного використання органів і тканин його тіла. Вилучення органів і тканин у дитини, яка померла, для наступної трансплантації забороняється, якщо один з її батьків або її законний представник не дав на це письмової згоди.

2. Постанова Кабінету Міністрів Латвійської Республіки № 431 (1996)

51. Ця Постанова (Положення про вилучення тканини у мертвої людини, зберігання і використання у медицині) (*Noteikumi par miruša cilvēka audu un orgānu uzkrāšanas un izmantošanas kārtību medicīnā*) передбачає, що вилучення органів і тканин може проводитися після біологічної смерті або смерті мозку людини, якщо в її паспорті або медичній карті стоїть штамп про згоду на вилучення (п. 3). Якщо такого штампу немає, необхідно дотримуватися положення Закону (див. вище).

3. Правове регулювання MADEKKI

52. Правове регулювання Інспекції з контролю за якістю медичного обслуговування і трудової експертизи (MADEKKI) в законодавстві Латвійської Республіки коротко описано в Рішенні ЄСПЛ у справі «L. Н. проти Латвійської Республіки» (*L. N. v. Latvia*) від 29 квітня 2014 р., заява № 52019/07, § 24–27. В інтересах справи достатньо зауважити, що її розпорядження, затверджені Кабінетом міністрів (розпорядження № 391 (1999), чинні з 26 листопада 1999 р. до 30 червня 2004 р.), передбачали, *inter alia*, що однією з основних функцій MADEKKI є контроль за якістю професійного медичного обслуговування у закладах охорони здоров'я.

4. Кримінальне законодавство Латвійської Республіки

53. Стаття 139 Кримінального кодексу передбачає, що незаконне вилучення органів або тканин з тіла живої чи померлої людини для їх використання в медичних цілях є кримінально караним злочином, якщо його здійснює медичний працівник.

54. Відповідні положення, які стосуються прав цивільних осіб у кримінальному розслідуванні, згідно з попереднім Кримінально-процесуальним кодексом Латвійської Республіки (діяли до 1 жовтня 2005 р.), наведені в Рішенні ЄСПЛ у справі «Лігерес проти Латвійської Республіки» (*Līģeres v. Latvia*) (від 28 червня 2011 р., заява № 17/02, § 39–41) і в Рішенні ЄСПЛ

у справі «Пундурс проти Латвійської Республіки» (Pundurs v. Latvia) (від 20 вересня 2011 р., заява № 43372/02, § 12–17).

55. Крім того, положення, які стосуються прав фізичних осіб у кримінальних справах, згідно з Кримінально-процесуальним кодексом Латвійської Республіки (набули чинності з 1 жовтня 2005 р.), і діяли на спірний момент часу, свідчать про таке:

«Стаття 22. Право на відшкодування шкоди

Особі, якій були заподіяні психологічна травма, тілесне ушкодження або матеріальна шкода, в результаті скоєння кримінального злочину мають бути гарантовані процесуальні можливості для оскарження й отримання відшкодування матеріальної і моральної шкоди.

Стаття 351. Вимога відшкодування шкоди

1. Потерпіла сторона має право подати вимогу відшкодування шкоди, на будь-якому етапі кримінального провадження, до початку судового розслідування судом першої інстанції. Вимога повинна містити обґрунтування суми відшкодування.

2. Вимога може бути представлена в письмовій або усній формах. Усне звернення фіксує особа, яка провадить розгляд.

3. У ході досудового розгляду державний обвинувач повинен відзначити надходження клопотання і запрошену суму відшкодування, а також зазначити свою думку про це в документі, який виноситься при завершенні досудового розслідування.

4. Не встановлення кримінальної відповідальності особи не є перешкодою для подання вимоги про відшкодування шкоди.

5. Потерпіла сторона має право відкликати подану вимогу про відшкодування шкоди на будь-якому етапі кримінального розгляду до того моменту, як суд видається для ухвалення вироку. Відмова потерпілого від відшкодування не може служити підставою для скасування або зміни обвинувального чи виправдувального вироку».

5. Право на відшкодування шкоди

56. Стаття 92 Конституції (Satversme) передбачає, *inter alia*, що «будь-яка особа, чії права були необґрунтовано порушені, має право на відповідне відшкодування».

57. Положення внутрішньодержавного законодавства, які стосуються відшкодування матеріальної і моральної шкоди, відповідно до Цивільного кодексу (до і після набуття чинності змін 1 березня 2006 р.), повністю наведені в Рішенні ЄСПЛ у справі «Заволока проти Латвійської Республіки» (Zavoloka v. Latvia) (від 7 липня 2009 р., заява № 58447/00, § 17–19). Статті 1635 і 1779 також вказані в Рішенні ЄСПЛ у справі «Холоденко проти Латвійської Республіки» (Holodenko v. Latvia) (від 2 липня 2013 р., заява № 17215/07, § 45).

58. Відповідно до ст. 92 Адміністративно-процесуального кодексу (Administratīvā procesa likums), що набув чинності 1 лютого 2004 р., кожен має право на отримання відповідного відшкодування матеріальної або моральної шкоди, заподіяної йому адміністративним актом або фактичною дією органу публічної влади. Згідно зі ст. 93 цього Кодексу, позов про відшкодування може бути поданий або одночасно зі скаргою до адміністративних судів для визнання незаконності адміністративного акта чи дій органів публічної влади, або в органи публічної влади, що завдали шкоди.

Згідно із ст. 188 цього кодексу, скарга до адміністративного суду, яка стосується адміністративного акта або дії органу публічної влади, має бути подана впродовж одного місяця або одного року – залежно від обставин справи. Відносно дії органу публічної влади скарга може бути подана впродовж одного року з дня, коли заявникові стало про це відомо. Відповідно до п. 1 ст. 191 кодексу, заява має бути відхилена, якщо минуло більше трьох років з того моменту, як заявник дізнався або повинен був дізнатися про те, що таке дія мала місце. Цей термін не може бути подовжений (atjaunots).

59. Сума відшкодування і порядок відшкодування шкоди, заподіяної діями публічної адміністрації у зв'язку з незаконним адміністративним актом або незаконною діяльністю органу публічної влади, передбачені Законом про відшкодування шкоди, заподіяного публічною владою (Valst spārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums), що набув чинності з 1 липня 2005 р. Розділ III цього Закону регламентує порядок, якого треба дотримуватися при зверненні громадян за відшкодуванням шкоди, заподіяної органом публічної влади. Згідно зі ст. 15 Закону, особа має право подати скаргу в орган публічної влади, який несе відповідальність за заподіяну шкоду. Відповідно до ст. 17 Закону, така скарга має бути подана не пізніше ніж через рік з дня, коли особі стало відомо про спричинену шкоду, але у будь-якому випадку не пізніше, ніж через п'ять років з дня незаконного адміністративного акта або незаконної дії органу публічної влади.

ЩОДО ПРАВА

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТ. 8 КОНВЕНЦІЇ

60. За суттю заявниця скаржилася, згідно зі ст. 8 Конвенції, по-перше, на те, що вилучення тканин її чоловіка відбулося без його і без її згоди. По-друге, вона скаржилася на те, що за відсутності такої згоди його гідність і недоторканність були порушені, а з його тілом поводитися нешанобливо.

61. Стаття 8 Конвенції передбачає таке:

1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

62. Уряд держави-відповідача заперечував, що мало місце порушення цієї статті.

A. ПОПЕРЕДНІ ПИТАННЯ

63. ЄСПЛ передусім повинен розглянути питання про те, чи володіє він компетенцією *ratione personae** для розгляду заяви заявниці, і це питання

* *Ratione personae* (лат.) – одна з підстав прийнятності скарги, яка полягає в тому, що особа, подаючи скаргу, повинна, по-перше, бути одним зі суб'єктів, вказаних у ст. 34 Конвенції; по-друге, бути прямою і безпосередньою жертвою порушення Конвенції, так звана компетенція ЄСПЛ «за колом осіб» (приміт. перекладача).

вимагає розгляду *ex officio** ЄСПЛ (див. Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «Сейдіч і Фінці проти Боснії і Герцеговини» (Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina), заяви № 27996/06 і 34836/06, ЄСПЛ 2009, § 27).

64. Підхід ЄСПЛ стосовно прямих і непрямих потерпілих, нещодавно був узагальнений у Рішенні Великої палати ЄСПЛ у справі «Центр правових ресурсів в інтересах Валентина Кемпеану проти Румунії» (від 17 липня 2014 р., заява № 47848/08, § 96–100) таким чином (посилання опущені):

«і) Прямі жертви

96. Для того, щоб мати право подати заяву, відповідно до ст. 34 Конвенції, заявник має довести, що він «безпосередньо зачіплений» оскаржуваним порушенням. Це є необхідною умовою для приведення у дію механізмів захисту Конвенції, хоча цей критерій не повинен застосовуватися суто автоматично і негнучко упродовж усього розгляду.

Крім того, відповідно до практики ЄСПЛ та ст. 34 Конвенції, заяви можуть бути подані особами самостійно або іншими особами від імені осіб, які є живими... Хоча в низці випадків, за яких пряма жертва померла до подання заяви, ЄСПЛ її не приймав, навіть, якщо інтереси прямої жертви представляли відповідно до ст. 34 Конвенції...

іі) Непрямі жертви

97. Справи згаданого типу відрізняються від справ, у яких спадкоємцям заявника було дозволено брати участь у розгляді вже поданої заяви. Авторитетним рішенням щодо цього питання є рішення у справі «Фейрфілд та інші проти Сполученого Королівства» (Fairfield and Others v. United Kingdom), коли дочка подала заяву після смерті батька, пославшись на порушення його права на свободу думки, слова і віросповідання (ст. 9 і 10 Конвенції). Хоча внутрішньодержавні суди дозволили заявниці Фейрфілд брати участь у розгляді заяви після смерті батька, ЄСПЛ не визнав її жертвою й окреслив різницю між цією справою і справою «Далбан проти Румунії» (Dalban v Romania), де заяву подав сам заявник, а його вдова брала участь у розгляді тільки після його смерті.

У цьому зв'язку ЄСПЛ наголосив на відмінності ситуацій, коли безпосередня жертва померла після подання заяви до ЄСПЛ і коли вона померла раніше.

За ситуації, коли заявник помер після подання заяви, ЄСПЛ визнав, що найближчий родич або спадкоємець має право брати участь у розгляді заяви за умови, що він має відповідний інтерес у цій справі.

98. Проте ситуація змінюється, якщо пряма жертва померла до подання заяви до ЄСПЛ. У таких випадках ЄСПЛ з посиланням на автономне тлумачення поняття «жертва» готовий визнати право родича на звернення до суду або, якщо заява стосується питань загального характеру, що належать до «поваги прав людини» (п. 1 ст. 37 Конвенцій *in fine***), і заявники як спадкоємці мають законний інтерес у продовженні розгляду справи, з огляду на безпосередній вплив на власні права заявника. Стосовно останніх заяви подавалися до ЄСПЛ у зв'язку з внутрішньодержавними розглядами, в яких пряма жертва брала участь за життя.

Отже, ЄСПЛ визнає право найближчих родичів жертви на подання заяви, якщо жертва померла або зникла за обставин, що передбачають відповідальність держави.

* *ex officio* (лат.) – з огляду на обов'язок, з огляду на посаду, що обіймається.

** *in fine* (лат.) – у кінці.

99. У справі «Варнава та інші проти Туреччини» (Varnava and Others v. Turkey) заявники подали скарги як від свого імені, так і від імені своїх зниклих родичів. ЄСПЛ не вважає за необхідне ухвалювати рішення відносно того, чи має бути присвоєний статус заявника зниклим особам, оскільки у будь-якому випадку близькі родичі осіб, зниклих безвісти, мають право подавати заяви, що стосуються зникнення їхніх родичів. ЄСПЛ розглянув справу на підставі того, що родичі осіб, зниклих безвісти, є заявниками в значенні цілей ст. 34 Конвенції.

100. У справах, коли передбачуване порушення Конвенції не було тісно пов'язане зі зникненням або смертю, які порушили питання про дотримання ст. 2 Конвенції, підхід ЄСПЛ мав більш обмежувальний характер, ніж у справі «Санлес Санлес проти Іспанії» (Sanles Sanles v. Spain), яка стосувалася заборони на допомогу при самогубстві. ЄСПЛ ухвалив, що права заявника, відповідно до ст. 2, 3, 5, 8, 9 і 14 Конвенції, належать до категорії прав, які не передаються іншим особам, і, отже, дійшов висновку, що заявниця і законна спадкоємиця померлого не могла претендувати на статус жертви порушення від імені її померлого родича. Аналогічним був висновок стосовно заяв на порушення ст. 9 і 10 Конвенції, поданих дочкою передбачуваного потерпілого.

В інших справах, що стосуються заяв згідно із ст. 5, 6 і 8 Конвенцій, ЄСПЛ присвоїв близьким родичам статус жертв, що дозволило їм подати заяви, в яких вони проявили моральну зацікавленість у знятті з померлого потерпілого будь-яких звинувачень чи моральну зацікавленість внаслідок безпосереднього впливу на їх майнові права. Також було взято до уваги існування загального інтересу, що зумовило необхідність розгляду заяв. Участь заявника у внутрішньодержавних судах є тільки одним із низки відповідних критеріїв».

65. Стосовно першої частини заяви ЄСПЛ вважає, що заявниця належним чином підтвердила, що її безпосередньо стосується той факт, що тканина її померлого чоловіка була вилучена без її згоди (див. згадане вище Рішення ЄСПЛ у справі «Петрова проти Латвійської Республіки», § 56). У зв'язку з цим ЄСПЛ визнає, що заявниця може вважатися «безпосередньою жертвою» в цьому відношенні (див. вище п. 60). Проте, оскільки скарга заявниці стосується відсутності згоди її померлого чоловіка, ЄСПЛ вважає, що вона несумісна *ratione personae* зі змістом пп. «а» п. 3 ст. 35 Конвенції, тому має бути відхилена, згідно з п. 4 ст. 35 Конвенції.

66. Стосовно другої частини заяви ЄСПЛ вказує, що заявниця визнала, що ця частина заяви торкалася прав її померлого чоловіка. Отже, вона має бути відхилена як несумісна *ratione personae*, відповідно до пп. «а» п. 3 і п. 4 ст. 35 Конвенції.

67. На завершення ЄСПЛ відзначає, що певною мірою друга частина скарги збігається зі скаргою щодо порушення ст. 3 Конвенції, і, отже, ЄСПЛ повинен розглянути її на тому рівні, на якому вона стосується прав заявниці.

В. ПРИЙНЯТІСТЬ СКАРГИ

1. Аргументи сторін

68. Уряд визнав, що скарга заявниці стосується «особистого життя», згідно зі ст. 8 Конвенції, але не погодився з тим, що вона стосується «сімейного життя».

69. По-перше, посилаючись на Рішення ЄСПЛ у справі «Гришанкова і Гришанковс проти Латвійської Республіки» (заява № 36117/02, ECHR–2003 II (витяг)), Уряд стверджував, що заявниця не використала внутрішньодержавні засоби правового захисту. Він вважав, що заявниця повинна була подати скаргу до Конституційного Суду Латвійської Республіки, оскільки вилучення тканини з тіла її чоловіка було порушити відповідно до процедури, передбаченої ст. 4 і 11 Закону. Вона повинна була підняти питання про відповідність цих правових положень Конституції Латвійської Республіки.

70. По-друге, Уряд стверджував, що заявниця не подала скаргу до Інспекції з контролю за якістю медичного обслуговування і трудової експертизи (MADEKKI). Він відзначив, що на той час Інспекція була органом, до компетенції якого належав розгляд скарги заявниці, оскільки її функція полягала в контролі за професійною якістю обслуговування в медичних установах. Згідно з заявою Уряду, розгляд Інспекцією скарги щодо відповідності процедури вилучення тканини внутрішньодержавному законодавству був необхідною умовою для порушення будь-яких цивільних або кримінальних проваджень відносно винних. Уряду не надали додаткової інформації з цього питання.

71. По-третє, Уряд стверджував, що заявниця могла послатися на ст. 1635 Цивільного кодексу (діяв з 1 березня 2006 р.) і зажадати відшкодування матеріальної і моральної шкоди в цивільному порядку. Він навів декілька прикладів з внутрішньодержавної правозастосовної практики застосування ст. 1635 цього Кодексу. Також посилався на розгляд у справі PĀC-714 (порушена 7 лютого 2005 р.), коли позивачка зажадала відшкодування моральної шкоди від лікарні, в якій вона народила і де їй була зроблена перев'язка маткових труб (хірургічна операція) без її згоди (див. згадуване вище Рішення ЄСПЛ у справі «L. Н. проти Латвійської Республіки», § 8). 1 грудня 2006 р. цю заяву було задоволено, позивачці присуджена компенсація за тілесне ушкодження і психологічний розлад у розмірі 10 000 латів внаслідок незаконної стерилізації на підставі ст. 2349 Цивільного кодексу. Це судове рішення набрало чинності 10 лютого 2007 р. Уряд також посилався на одну зі справ «Талсіської трагедії» (порушена 15 вересня 2006 р.), коли 16 березня 2010 р. касаційний суд присудив державі виплатити компенсацію у розмірі 20 000 латів у зв'язку з подіями 28 червня 1997 р. у м. Талсі, де разом з іншими дітьми загинула дочка позивача. Остаточне рішення у цій справі було винесено 28 вересня 2011 р. Уряд не подав копії постанови в останній справі.

72. Заявниця заперечувала. Вона вважала, що її скарга стосується особистого і сімейного життя, згідно зі ст. 8 Конвенції.

73. Коментуючи перший засіб правового захисту, на який посилався Уряд, звернення до Конституційного Суду Латвійської Республіки, заявниця зазначила, що компетенція суду обмежувалася розглядом скарг, які стосувалися відповідності законів, інших правових актів, Конституції Латвійської Республіки. Заявниця стверджувала, що вилучення тканин з тіла її померлого чоловіка суперечило ст. 4 і 11 Закону. Вона не вважала, що ці правові положення суперечили Конституції Латвійської Республіки. Справа «Гришанкова і Гришанковс проти Латвійської Республіки» (Grišankova and Grišankovs v. Latvia) стосувалася редакції Закону про освіту. Проте ця справа стосувалася окремої дії – вилучення

тканини з тіла її чоловіка. Крім того, заявниця стверджувала, що в разі, якби якісь положення Закону дійсно суперечили положенням Конституції, суд у кримінальних справах, Генеральна прокуратура або Кабінет міністрів повинні були і могли самі подати скаргу до Конституційного Суду Латвійської Республіки.

74. Коментуючи другий засіб правового захисту, на який посилався Уряд, а саме подання скарг до Інспекції з контролю за якістю медичного обслуговування і трудової експертизи (MADEKKI), заявниця стверджувала, що цей орган не мав достатньої компетенції. Заявниця посилалася на ст. 21 Закону і пояснила, що на той час наглядові функції здійснювала прокуратура (див. п. 49 цього Рішення).

75. Коментуючи третій засіб правового захисту, на який вказував Уряд, заявниця стверджувала, що судово-медичний центр був державною установою, а його куратором було Міністерство охорони здоров'я. З моменту набуття чинності 1 лютого 2004 р. Адміністративно-процесуального кодексу адміністративні дії і діяльність органів публічної влади підсудні адміністративним судам. Отже, скарга на дії органу публічної влади – вилучення тканини з тіла чоловіка заявниці – могла бути подана тільки до адміністративних судів. Посилаючись на правила судово-медичного центру, заявниця зазначила, що дії його співробітників могли бути оскаржені до керівника, рішення і дії якого також були підсудними адміністративним судам. Водночас оскарження, згідно з Адміністративно-процесуальним кодексом, було б обмежене строком давності в справі заявниці на момент винесення остаточного рішення у кримінальній справі. Заявниця також повідомила, що дії експертів не можуть розглядатись у порядку цивільного судочинства.

76. Заявниця також вказала, що сума і порядок відшкодування шкоди, заподіяної органом публічної влади у зв'язку з незаконним адміністративним актом або протиправними діями, передбачені Законом про відшкодування шкоди, заподіяної органом публічної влади, а не Цивільним кодексом. Позов, згідно з Законом про відшкодування шкоди, також неможливо було подати, оскільки передбачений законом термін давності минув.

77. Відтак, навіть якщо заявниця подала б, відповідно до ст. 1635 Цивільного кодексу, цивільний позов проти експертів, які вилучили тканину з тіла її чоловіка, як пропонував Уряд, позов не був би задоволений, оскільки в ході кримінального провадження було встановлено, що експерти не були винні. Заявниця також відзначила, що приклади правозастосовної практики, на які посилався Уряд, не порівнювалися. У першій справі цивільний розгляд провадився щодо приватної лікарні, а не щодо державного закладу. Друга справа стосувалася подій, які сталися у 1997 р., задовго до набуття чинності Адміністративно-процесуальним кодексом і Законом про відшкодування шкоди, спричиненої органом публічної влади. Крім того, на той час Цивільно-процесуальний кодекс містив розділ, який стосувався судових розглядів з питань адміністративних відносин, що був вилучений після набрання чинності Адміністративно-процесуальним кодексом.

2. Оцінка Європейського Суду

а) Невичерпання внутрішньодержавних засобів правового захисту

78. Стосовно посилання Уряду на конституційну скаргу як на засіб правового захисту, що відповідав обставинам заявниці, ЄСПЛ вважає, що

подібна скарга не могла бути ефективним засобом правового захисту для забезпечення прав заявниці, згідно зі ст. 8 Конвенції з таких причин.

79. ЄСПЛ вже розглядав сферу компетенції Конституційного Суду Латвійської Республіки (див. згадуване вище Рішення ЄСПЛ у справі «Гришанкова і Гришанковс проти Латвійської Республіки» (Grisankova and Grisankovs v. Latvia); Рішення ЄСПЛ у справі «Лієпайніекс проти Латвійської Республіки» (Lierājnieks v. Latvia) від 2 листопада 2010 р. заява № 37586/06, § 73–76; Рішення ЄСПЛ у справі «Савічс проти Латвійської Республіки» (Savičs v. Latvia) від 27 листопада 2012 р., заява № 17892/03, § 113–117; Рішення ЄСПЛ у справі «Міхайловс проти Латвійської Республіки» (Mihailovs v. Latvia) від 22 січня 2013 р., заява № 35939/10, § 157–158; Рішення ЄСПЛ у справі «Нагла проти Латвійської Республіки» (Nagla v. Latvia) від 16 липня 2013 р., заява № 73469/10, § 48; Рішення ЄСПЛ у справі «Об'єднання латвійських молодих фермерів проти Латвійської Республіки» (Latvijas jauno zemnieku apvienība v. Latvia) від 17 грудня 2013 р., заява № 14610/05, § 44–45).

80. ЄСПЛ відзначив, що Конституційний Суд Латвійської Республіки розглядав індивідуальні скарги про перевірку конституційності правового положення або його відповідності положенню, що мало вищу юридичну силу. Індивідуальна скарга може бути подана на правове положення, тільки якщо особа вважає, що це положення порушує його або її основні права, гарантовані Конституцією Латвійської Республіки. Тому процедура подання індивідуальної конституційної скарги не може вважатися ефективним засобом правового захисту, якщо передбачене порушення виходило тільки з помилкового застосування або тлумачення правової норми, яка за своїм змістом не є конституційною (див. згадуване вище Рішення ЄСПЛ у справі «Об'єднання латвійських молодих фермерів проти Латвійської Республіки», § 44–45).

81. У цій справі ЄСПЛ вважає, що заява заявниці відносно вилучення тканин не стосується порівняння одного правового положення з іншим, що має більшу юридичну силу. Уряд стверджував, що вилучення тканини було проведене відповідно до процедури, передбаченої законом. Заявниця, своєю чергою, не оспарювала конституційність цієї процедури. Замість цього вона стверджувала, що вилучення тканини з тіла її чоловіка було індивідуальною дією, яка суперечила ст. 4 і 11 Закону. ЄСПЛ вважає, що скарга заявниці має відношення до застосування і тлумачення положень внутрішньодержавного законодавства, зокрема, з урахуванням відсутності адміністративного регулювання, і не можна сказати, що виникають якінебудь питання відповідності. Зважаючи на ці обставини, ЄСПЛ визнає, що заявниці не треба було вичерпувати пропонований засіб правового захисту.

82. ЄСПЛ приймає аргумент влади держави-відповідача відносно розгляду питання Інспекцією з контролю за якістю медичного обслуговування і трудової експертизи (див. п. 70 цього Рішення), що належить головно до цивільно-правових засобів захисту. З доказів у справі не зрозуміло, чи проводила Інспекція будь-який розгляд у межах кримінального провадження у цій справі (див. для порівняння згадане вище Рішення ЄСПЛ у справі «Петрова проти Латвійської Республіки», § 15). У будь-якому випадку, мабуть, розгляду Інспекцією не було потрібно для того, щоб порушити кримінальну справу. Водночас не має значення те, що

заявниця не подала окрему скаргу до Інспекції, поки оскаржувала усі постанови слідчих органів і органів прокуратури, мета яких, як правило, полягає в тому, щоб встановити, чи було вчинено злочин (див. п. 71).

83. Стосовно можливості подання цивільного позову про відшкодування шкоди в Рішенні Великої палати ЄСПЛ у справі «Калвеллі і Чильо проти Італії» (*Calvelli and Ciglio v. Italy*) (заява № 32967/96, ЄСПЛ 2002-I, § 51), ЄСПЛ вказав:

«У такій сфері, як медична недбалість, такий обов'язок, наприклад, також може бути виконаний, якщо система права наділяє жертву засобами судового захисту в межах лише цивільного судочинства, або також у поєднанні із засобами судового захисту, що забезпечуються судами, в межах кримінального провадження, що тягне за собою будь-якого виду відповідальність лікарів, яка має бути встановлена, та будь-якого виду цивільного відшкодування, як-от зобов'язання щодо відшкодування шкоди. Також можуть бути передбачені і дисциплінарні заходи».

84. ЄСПЛ також відзначив, що цей принцип застосовується, коли втручання в право на життя або на особисту недоторканність не вчинене умисно (див. Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «Во проти Франції» (*Vo v. France*), заява № 53924/00, ЄСПЛ 2004–VIII, § 90 і Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «Енерилдиз проти Туреччини» (*Önerıldız v. Turkey*), заява № 48939/99, ЄСПЛ 2004–XII, § 92).

85. Проте ЄСПЛ також встановив, що у разі, якщо людині доступні кілька засобів правового захисту, вона має право обрати засіб, який врегулює її основну вимогу (див. Рішення ЄСПЛ у справі «Ясінскіс проти Латвійської Республіки» (*Jasinskis v. Latvia*) від 21 грудня 2010 р., заява № 45744/08, § 50). ЄСПЛ відзначає, що заявниця спочатку не знала, що з тіла її чоловіка була вилучена тканина, і дізналася про це тільки тоді, коли поліція безпеки порушила кримінальну справу за цими фактами. Згодом вона скористалася кримінально-правовим способом захисту і була визнана потерпілою у кримінальній справі, брала участь у провадженні, звертаючись з різними скаргами в слідчі органи та органи прокуратури. Кримінально-правовий засіб міг послужити основою для висновку про те, що вилучення органів чоловіка заявниці було проведено з порушенням внутрішньодержавної процедури і що її права як найближчої родички були порушені. Це могло згодом слугувати відшкодуванню шкоди, враховуючи, що правова система Латвійської Республіки визнає права жертв подавати цивільні позови в кримінальних провадженнях і вимагати відшкодування шкоди, заподіяної в результаті вчинення злочину (див. п. 54 і 55 цього Рішення). За таких обставин немає жодних підстав вважати, що заявниця могла законно очікувати, що кримінально-правовий засіб захисту не буде ефективним в її справі.

86. ЄСПЛ вважає, що заявниця не була зобов'язана подавати до суду окремий додатковий позов про відшкодування, який також міг послужити підставою для висновку про те, що вилучення органів з тіла її чоловіка було проведено з порушенням внутрішньодержавної процедури і що її права як найближчої родички були порушені (див. також Рішення ЄСПЛ у справі «Сергієнко проти України» (*Serhiyenko v. Ukraine*) від 19 квітня 2012 р., заява № 47690/07, § 40–43; Рішення ЄСПЛ у справі «Арська проти України» (*Arskaya v. Ukraine*) від 5 грудня 2013 р., заява № 45076/05, § 75–81;

Рішення ЄСПЛ у справі «Валерій Фуклев проти України» (Valeriy Fuklev v. Ukraine) від 16 січня 2014 р., заява № 6318/03, § 77–83, в яких заявники не були зобов'язані подавати окремі цивільні позови щодо ймовірної медичної халатності) ЄСПЛ доходить висновку, що заявниця вичерпала доступні їй засоби правового захисту, скориставшись кримінально-правовим засобом захисту.

87. Зважаючи на наведений вище висновок, ЄСПЛ не вважає за необхідне розглядати аргумент влади держави-відповідача про те, що розгляд питання Інспекцією (МАДЕККІ) був потрібний для порушення цивільної справи. Європейський Суд також вважає, що немає необхідності розглядати аргумент заявниці про те, що її скарга, згідно з Адміністративно-процесуальним кодексом і Законом про відшкодування шкоди, заподіяної органом публічної влади, не могла бути подана через спливи термінів давності або що її скарга на підставі Цивільного кодексу не була б задоволена.

b) Застосовність

88. ЄСПЛ відзначає: в той час, як влада держави-відповідача не визнала, що заява заявниці стосувалася «сімейного життя», вони не оспорювали того факту, що вона стосується «особистого життя», згідно зі ст. 8 Конвенції.

89. ЄСПЛ нагадує, що концепції особистого і сімейного життя не можливо вичерпно визначити (див. Рішення ЄСПЛ у справі «Адрі-Віоннет проти Швейцарії» (Hadri-Vionnet v. Switzerland) від 14 лютого 2008 р., заява № 55525/00, § 51).

У справі «Панулло і Форте проти Франції» (Pannullo and Forte v. France) (заява № 37794/97, ЄСПЛ 2001–Х, § 36) ЄСПЛ визнав надмірну затримку влади Франції при поверненні тіла їхньої дитини після розтину втручанням в особисте і сімейне життя заявників. ЄСПЛ також дійшов висновку, що відмова слідчих органів повернути тіла померлих родичів була втручанням в особисте і сімейне життя заявників (див. Рішення ЄСПЛ у справі «Сабанчієва та інші проти Російської Федерації» (Sabanchiyeva and Others v. Russia), заява № 38450/051, ЄСПЛ 2013 (витяг), § 123; Рішення ЄСПЛ у справі «Масхадова та інші проти Російської Федерації» (Maskhadova and Others v. Russia) від 6 червня 2013 р., заява № 18071/052, § 212). Проте це питання не постає в цій справі, і не була подана аналогічна заява. ЄСПЛ відзначає, що сторони не заперечували того факту, що право заявниці висловити згоду чи відмову у зв'язку з вилученням тканини з тіла її чоловіка підпадає під дію ст. 8 Конвенції, оскільки воно стосується особистого життя. ЄСПЛ не бачить підстав вважати інакше і, отже, вважає, що цю статтю слід застосувати до обставин цієї справи.

c) Висновок

90. ЄСПЛ відзначає, що заява заявниці в тій частині, в якій вона стосувалася вилучення тканин її чоловіка без її згоди, не є явно необґрунтованою відповідно до пп. «а» п. 3 ст. 35 Конвенції. ЄСПЛ також вважає, що вона не є неприйнятною і на інших підставах. Отже, вона повинна бути визнана прийнятною.

С. СУТЬ СПРАВИ

1. Аргументи сторін

91. Заявниця стверджувала, що вилучення тканини з тіла її чоловіка без її згоди було втручанням у її право на особисте життя. Вона стверджувала, що їй не дали можливості висловити своє ставлення до вилучення тканини з тіла її загиблого чоловіка. Її навіть не інформували про це втручання. Заявниця також стверджувала, що експерт не міг перевірити наявність штампу в паспорті чоловіка, оскільки паспорт знаходився у них вдома в м. Сігулда, тому був недоступний для експерта.

92. По-перше, посилаючись на Рішення ЄСПЛ у справі «Хокканен проти Фінляндії» (Hokkanen v. Finland) (від 23 вересня 1994 р., серія А, № 299 – А, § 55), заявниця стверджувала, що втручання у її право було незаконним і не переслідувало жодної правової мети. Заявниця, посилаючись на ст. 4 і 11 Закону, стверджувала, що 2001 р. в Латвійській Республіці діяла система «явно вираженої згоди». Заявниця вважала, що експерти повинні були з'ясувати згодну чи незгоду найближчих родичів на вилучення тканини і що на них було покладено обов'язок зробити це відповідно до згаданих вище положень. Вона вважала, що мета Закону полягала захисті тіла людини, яка померла, і для досягнення цієї мети необхідно було врахувати ці положення. У зв'язку з цим вона також посилалася на міжнародні документи (див. п. 37 цього Рішення). Відтак, поправки, внесені в Закон 2004 р., підтвердили, що раніше діяла система «явно вираженої згоди». Дискусія щодо систем «явно вираженої згоди» і «презюмованої згоди» в Латвійській Республіці на той час, коли було порушено кримінальне розслідування у цій справі, щойно почалася. Як наслідок основні законодавчі поправки були схвалені Сеймом Латвійської Республіки в 2004 р. (див. п. 50 цього Рішення). Заявниця стверджувала, що навіть після внесення цих поправок відповідні правові положення все ще не були достатньо чіткими, але їх формулювання було змінено з метою запровадження системи «презюмованої згоди».

93. Заявниця також стверджувала, що внутрішньодержавне законодавство було непередбачуваним при його застосуванні, оскільки не передбачало можливості для родичів заперечувати проти вилучення тканини. Вона посилалася на різні висновки внутрішньодержавних органів про те, що правові положення були нечіткими (див. наприклад, п. 28 цього Рішення), і відзначила, що декілька прокурорів вважали, що Закон справді було порушено (див., наприклад, п. 22, 24 і 27 цього Рішення). Заявниця вважала, що експерти скористалися нечіткістю у своїх інтересах – з метою отримання фінансової вигоди. Заявниця дійшла висновку, що вилучення тканини з тіла її чоловіка не було проведене відповідно до законодавства.

94. По-друге, заявниця вважала, що «рятування життя інших» не могло бути правовою підставою для вилучення тканини з тіла чоловіка без її згоди. По-третє, вона стверджувала, що Уряд не зумів довести необхідність цих дій для демократичного суспільства.

95. Уряд наполягав на тому, що втручання в особисте життя заявниці у зв'язку з вилученням тканини з тіла її чоловіка без його згоди або попередньої згоди заявниці відповідало критерію, викладеному в п. 2 ст. 8 Конвенції.

96. По-перше, влада держави-відповідача стверджувала, що вилучення тканини було проведено відповідно до внутрішньодержавного законодавства. Вони підкреслили, що ЄСПЛ у разі, якщо він відхилить їх аргумент про невичерпання засобів правового захисту, який стосувався звернення до Конституційного Суду Латвійської Республіки, слід виходити з того, що внутрішньодержавне законодавство відповідає стандарту, передбаченому ст. 8 Конвенції.

97. Посилаючись на п. 3 Постанови Кабінету міністрів № 431(1996), а також на ст. 4 і 11 Закону, стверджували, що вилучення тканини було проведено відповідно до національного законодавства. При цьому попередньої згоди не вимагалось і не було необхідності отримувати дозвіл найближчих родичів померлого чоловіка. Не суперечив закону і той факт, що вилучення тканини виконали без згоди померлої людини і без згоди найближчих родичів. Уряд стверджував, що, згідно зі ст. 4 і 11 Закону, була потрібна тільки «відсутність будь-якого заперечення особи, яка померла, вираженого перед смертю, або відсутність явного заперечення з боку [найближчих родичів], вираженого перед вилученням тканини». Таким чином, Уряд держави-відповідача зазначив, що на той час на території Латвійської Республіки діяла система «презюмованої згоди». Вони зауважили, що система «презюмованої згоди» не була інноваційною і що Латвійська Республіка не була єдиною державою, в якій застосовувалася ця система, вона також діяла ще в 11 державах.

98. На думку Уряду, експерти перед вилученням тканини перевірили, що в паспорті Е. Елберте не було штампа, який засвідчував заперечення проти використання тканини його тіла, і це, імовірно, було підтверджено скороченням «zīm. nav» у реєстраційному журналі. Проте в копії реєстраційного журналу, наданій до ЄСПЛ, не можна було розгледіти розбірливо це скорочення.

99. Водночас Уряд держави-відповідача визнав, що внутрішньодержавне законодавство не зобов'язувало лікаря робити конкретні запити про те, чи є якісь найближчі родичі, та інформувати їх про можливе вилучення тканини.

У зв'язку з цим він посилався на постанову суду, ухвалену в ході кримінального провадження (див. п. 28 цього Рішення).

100. По-друге, Уряд держави-відповідача вважав, що вилучення тканини проводилося для того, щоб «врятувати і поліпшити життя інших людей». Він посилався на постанову суду, ухвалену в ході кримінального провадження (див. п. 28 цього Рішення), в якій відзначалося, що «тканина [вилучалася] із загальнолюдських міркувань з метою поліпшення стану здоров'я інших людей і продовження їх життя». Він також посилався на положення Преамбули до Додаткового протоколу про трансплантацію органів і тканин людського походження про те, що практика донорства тканин і вилучення тканин з метою трансплантації «сприяє рятуванню життя або істотному поліпшенню його якості» і що «трансплантація тканин є визнаною складовою медичних послуг, які надаються людям». Уряд дійшов висновку, що вилучення тканини мало правову мету, а саме захист здоров'я і прав інших людей.

101. По-третє, Уряд нагадав, що держави мають право на власний розсуд обирати заходи, до яких необхідно вдатися за гострої суспільної потреби для захисту здоров'я і прав інших людей. Уряд, посилаючись

на справу «Даджен проти Сполученого Королівства» (Dudgeon v. United Kingdom), стверджував, що внутрішньодержавна влада повинна оцінювати гостроту суспільної потреби у кожному конкретному випадку, діючи при цьому на власний розсуд (див. Рішення ЄСПЛ у справі «Даджен проти Сполученого Королівства» (Dudgeon v. United Kingdom) від 22 жовтня 1981 р., серія А, № 45, § 52). Вилучення тканини і трансплантація були спрямовані на порятунок життя людей і могли істотно поліпшити його якість. Отже, існувала «гостра суспільна потреба» в донорстві тканини, оскільки трансплантація тканини визнана як складова медичних послуг. Уряд посилався на той факт, що тканина Е. Ельберте була вилучена з метою отримання матеріалу для трансплантації, щоб потенційно поліпшити і врятувати життя інших людей.

102. Своєчасно інформувати медичний персонал про заперечення померлого проти вилучення тканини – це передусім обов'язок і відповідальність найближчих родичів померлої особи. Чинне внутрішньодержавне законодавство не перешкоджало ні Е. Ельберте, ні заявниці як його найближчій родичці висловити свою волю відносно вилучення тканини. Вони могли заперечити проти донорства тканини, проте ніхто з них не зробив цього перш ніж тканина була вилучена відповідно до Закону. Уряд держави-відповідача дійшов висновку, що було досягнуто справедливого балансу між «правом заявниці на особисте життя, згідно з положеннями Конвенції, – оскільки внутрішньодержавне законодавство передбачало право найближчого родича заперечувати проти вилучення тканини з тіла померлої людини до початку процедури вилучення (чого не зробили ні Е. Ельберте, ні заявниця), – і гострою громадською потребою в забезпеченні біоімплантами для трансплантації тканини як складової медичних послуг, які надаються усьому населенню».

2. Оцінка Європейського Суду

а) Загальні принципи

103. Основною метою ст. 8 Конвенції є захист особи від втручання з боку державних органів. Будь-яке втручання у значенні п. 1 ст. 8 Конвенції повинно бути обґрунтованим з точки зору п. 2 цієї статті, а саме як таке, що «відповідає закону» і є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення однієї або більше правових цілей, перелічених у статті. Поняття необхідності означає, що втручання співвідноситься з гостротою громадської потреби, зокрема, що воно співвимірне одній з правових цілей, якої прагне досягти влада (див. Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «А. В. і С. проти Ірландії» (A. V. and C. v. Ireland) від 16 грудня 2010 р., заява № 25579/05, § 218–241).

104. ЄСПЛ посилається на тлумачення словосполучення «відповідно до закону» у своїй правозастосовній практиці (як коротко викладено в Рішенні Великої палати ЄСПЛ у справі «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (S. and Marper v. United Kingdom), заява № 30562/04 і 30566/04, ЄСПЛ 2008, § 95–96). Особливе значення у цій справі має те, щоб оспорювана дія мала певне підґрунтя у внутрішньодержавному законодавстві, яка повинна бути сумісною з принципом верховенства права, який, своєю чергою, означає, що внутрішньодержавне законодавство має бути сформульоване досить чітко і повинно забезпечувати належний правовий захист від свавілля. Отже, внутрішньодержавне законодавство повинно

досить чітко визначати межі власного розсуду компетентного органу і спосіб їх дотримання (див. з недавніх прикладів згадане вище Рішення ЄСПЛ у справі «L. Н. проти Латвійської Республіки», п. 47).

b) Застосування викладених принципів у цій справі

105. Стосовно передбачуваного втручання, розглядаючи обставини реальної справи, ЄСПЛ відзначає, що після автомобільної аварії чоловік заявниці зазнав небезпечних для життя тілесних ушкоджень, від яких помер дорогою до лікарні. Наступного дня його тіло було перевезено в судово-медичний центр, де було проведено розтин. Згодом деякі тканини з його тіла були вилучені і пізніше доправлені до Німеччини для обробки в біоімпланти, які передбачалося повернути в Латвійську Республіку з метою трансплантації. Заявниці, яка була однією з його найближчих родичок, про це не повідомили, і вона не могла скористатися певними правами, передбаченими внутрішньодержавним законодавством, а саме висловити згоду чи відмову відносно вилучення тканини з тіла її чоловіка. Про вилучення тканини вона дізналася майже через два роки, коли поліція безпеки порушила кримінальну справу у зв'язку з незаконним вилученням органів і тканини в період з 1994 до 2003 рр. і зв'язалася з нею.

106. ЄСПЛ нагадує, що не оспорювався той факт, що судово-медичний центр був державною установою і що дії або бездіяльність його медичного персоналу, в тому числі експертів, які провадили вилучення органів і тканини, дозволили, згідно з Конвенцією, покласти відповідальність на державу-відповідача (див. Рішення ЄСПЛ у справі «Гласс проти Сполученого Королівства» (Glass v. United Kingdom), заява № 61827/00, ЄСПЛ 2004–II, § 71).

107. ЄСПЛ вважає, що згаданих вище обставин достатньо для того, щоб дійти висновку про те, що відбулося втручання у право заявниці на особисте життя, згідно зі ст. 8 Конвенції.

108. Стосовно того, чи було втручання здійснене «відповідно до закону», ЄСПЛ зазначає, що чинне законодавство Латвійської Республіки прямо надавало право не лише відповідній особі, а й її найближчим родичам, у тому числі дружинам, висловлювати свою волю щодо вилучення тканини після смерті цієї особи (див. § 44 і 45 цього Рішення). Сторони не оспорювали цього. Проте їхні думки розійшлися стосовно здійснення цього права. Заявниця вважала, що експерти були зобов'язані з'ясувати волю найближчих родичів. Влада держави-відповідача вважала, що для вилучення тканини було достатньо того, що заперечення немає. На думку ЄСПЛ, окремі питання відображають якість внутрішньодержавного законодавства, зокрема, питання про те, чи достатньо точно були сформульовані положення внутрішньодержавного законодавства і чи було надано належний захист від свавілля за відсутності відповідного адміністративного регулювання.

109. У цьому контексті ЄСПЛ зауважує, що позиції сторін принципово різняться стосовно того, чи було законодавство, яке в принципі надає найближчим родичам право виражати згоду чи відмову відносно вилучення тканини, достатньо чітким і передбачуваним у застосуванні щодо здійснення їхніх прав. Заявниця стверджувала, що у неї як у найближчої родички не було можливості заперечувати проти вилучення тканини, але влада держави-відповідача вважала, що заявниця могла реалізувати це право і ніщо не заважало їй висловити свою згоду або заперечення.

110. ЄСПЛ нагадує, що в разі, коли внутрішньодержавне законодавство є предметом обговорення, завдання ЄСПЛ полягає не в абстрактному перегляді відповідного законодавства. Навпаки, він повинен обмежитися, наскільки це можливо, розглядом питань, порушених справою в ЄСПЛ (див. Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «Таске проти Бельгії» (*Tahquet v Belgium*), заява № 926/05, ЄСПЛ 2010, § 83, *in fine*). Європейський Суд зазначає, що сторони детально обговорювали, яка система діяла на той час у Латвійській Республіці – система «явно вираженої згоди» чи система «презумованої згоди» (див. також думки експертів і слідчих у п. 18 цього Рішення). Водночас слід мати на увазі, що питання, порушене перед ЄСПЛ у цій справі, є не загальним питанням про те, чи зобов'язана держава-відповідач забезпечити наявність особливої системи «згоди». Проблема, радше, полягає в праві заявниці виражати волю стосовно вилучення тканини з тіла її чоловіка після його смерті і в ймовірній відмові внутрішньодержавних органів забезпечити правові і практичні умови для здійснення цього права.

111. Точкою відліку для розгляду ЄСПЛ є той факт, що заявницю не поінформували про проведення операції з вилучення тканини з тіла її чоловіка. Внутрішньодержавна влада стверджувала, що в той час експерти судово-медичного центру, які проводять подібні операції з вилучення тканини, зазвичай не намагалися зв'язатися з родичами померлого (див. п. 16 цього Рішення). Крім того, є також докази того, що навіть у тому випадку, якщо експерти зв'язувалися з родичами, вони не інформували їх про вилучення тканини, що мало відбутися, і не отримували їхньої згоди (див. п. 27 цього Рішення).

112. Стосовно того, чи було внутрішньодержавне законодавство сформульовано достатньо точно, ЄСПЛ відзначає, що внутрішньодержавні органи самі мали суперечливі судження щодо меж зобов'язань, передбачених внутрішньодержавним законодавством. Тоді як поліція безпеки вважала, що вилучення тканини дозволене тільки за попередньо наданої згоди і що без такої згоди вилучення тканини стає незаконним, внутрішньодержавні органи визнавали, посиляючись на думку експертів, що існують різні тлумачення внутрішньодержавного законодавства, що унеможливило висунення звинувачення (див. п. 18 і 20 цього Рішення). Водночас різні прокурори дійшли висновку, що, вилучаючи тканини без попередньо наданої згоди, експерти порушили законодавство і мають бути притягнені до кримінальної відповідальності (див. п. 22, 24 і 25 цього Рішення).

У підсумку поліція безпеки погодилася з тлумаченням прокурорів внутрішньодержавного законодавства і постановила, що права найближчих родичів, у тому числі заявниці, було порушено. Проте будь-яке карне переслідування на той час було неможливим у зв'язку зі спливом терміну давності кримінального переслідування (див. п. 27 цього Рішення). Відтак внутрішньодержавний суд, припускаючи, що найближчі родичі мали право на надання згоди чи заперечення відносно вилучення тканини, відкинув точку зору, висловлену звинуваченням, і ухвалив, що внутрішньодержавне законодавство не накладало на експертів зобов'язань щодо інформування найближчих родичів і роз'яснення їм їхніх прав. Експерти не могли бути визнані винними в порушенні зобов'язання, яке не було чітко прописано в законодавстві (див. п. 28 цього Рішення).

113. ЄСПЛ вважає, що така розбіжність у позиціях стосовно меж застосування законодавства між самими органами, відповідальними за його виконання, свідчить про нечіткість формулювань. У зв'язку з цим ЄСПЛ посилається на рішення внутрішньодержавного суду про те, що, хоча ст. 4 Закону надає право найближчим родичам відмовляти у вилученні органів і тканин з тіла померлого, вона не накладає зобов'язання на експертів з роз'яснення родичам їхніх прав (див. п. 28 цього Рішення). Уряд також посилався на це рішення, щоб обґрунтувати, що вилучення тканини не було незаконним (див. п. 97 і 99 цього Рішення). Це дає підстави ЄСПЛ для висновку про те, що, хоча законодавство Латвійської Республіки встановлювало правові межі, які дозволяли найближчим родичам висловити згоду чи відмову щодо вилучення тканини, однак воно недостатньо чітко визначило сферу дії відповідного зобов'язання або свободу розсуду, що покладалася на експертів чи інших повноважних представників. ЄСПЛ відзначає в зв'язку з цим, що відповідні європейські і міжнародні документи з цього питання приділяли більше уваги принципу, що полягає в тому, що необхідно з'ясувати обґрунтовані думки родичів (див. п. 34 цього Рішення). Зокрема, як зазначено в Пояснювальній доповіді до Додаткового протоколу, незалежно від того, яку систему держава має намір залучити, чи система «явно вираженої згоди», чи систему «презумпції згоди», – мають бути також запроваджені відповідні процедури і реєстри. Якщо воля померлої людини визначена недостатньо точно, необхідно зв'язатися з родичами, щоб заручитися їх згодою на вилучення тканини (див., зокрема, коментар до ст. 17 Додаткового протоколу, п. 37 цього Рішення).

114. Крім того, ЄСПЛ нагадує, що принцип законності вимагає від держав не лише шанувати і застосовувати передбачувано і послідовно ухвалені ними закони, також украй необхідно гарантувати правові і практичні умови для їх реалізації (див. *mutatis mutandis**, Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «Броніовський проти Польщі» (*Broniowski v. Poland*), заява № 31443/96, ЄСПЛ 2004–V, § 147 і 184).

Після загибелі чоловіка заявниці 19 травня 2001 р. експертам судово-медичного центру було дозволено вилучити з його тіла тканину впродовж 24 годин після підтвердження того, що в його паспорті немає спеціального штампу, який би свідчив, що за життя він заперечував проти цієї процедури (див. п. 16 цього Рішення). Проте ясно, що на той час не існувало єдиного реєстру штампів, які ставилися в паспорти, щоб фіксувати відмову або згоду на використання тіла людини, чю особу засвідчував паспорт, після його смерті (на відміну від ситуації, що склалася після набуття чинності законодавчими поправками від 1 січня 2002 р. і включення цієї інформації в Державний реєстр жителів, описаний у згаданому вище Рішенні ЄСПЛ у справі «Петрова проти Латвійської Республіки», § 35).

Крім того, очевидно, що не була затверджена жодна процедура, дотримуючись якої державні установи та експерти були зобов'язані просити й отримувати подібну інформацію. Уряд стверджував, що експерт перевіряв паспорт Е. Ельберте перед вилученням тканини, заявниця ж стверджувала, що паспорт чоловіка знаходився вдома. Таким чином не з'ясовано, згідно з якою процедурою діяв експерт, щоб перевірити інформацію, яка

* *Mutatis mutandis* (лат.) – з відповідними змінами.

містилася в паспорті Е. Ельберте. Також залишається нез'ясованим, як чинна на той час відповідно до законодавства Латвійської Республіки система згоди застосовувалася на практиці за обставин, в яких опинилася заявниця, коли вона як найближча родичка мала певні права, але не була поінформована про те, як і коли ці права можуть бути реалізовані, не кажучи вже про надання якихось пояснень.

115. Стосовно питання про те, чи надавало внутрішньодержавне законодавство належний правовий захист від свавілля, ЄСПЛ відзначає, що вилучення тканини в цій справі не було окремим випадком, як у згаданій справі «Петрова проти Латвійської Республіки», а було проведене на підставі угоди, укладеною між державою та іноземною фармацевтичною компанією, тобто вилучення органів і тканин провадилися неодноразово (див. п. 13, 14 і 26 цього Рішення). За таких обставин надзвичайно важливо застосувати належні механізми з метою збалансування широкої свободи розсуду, яка надавалася експертам для проведення вилучення органів і тканин за їх власною ініціативою (див. п. 15 цього Рішення), але цього не було зроблено (див. також міжнародні документи, наведені в п. 34 цього Рішення). Розглядаючи аргумент влади держави-відповідача про те, що ніщо не заважало заявниці висловити свою незгоду з вилученням тканини, ЄСПЛ відзначає відсутність будь-якого адміністративного або правового регулювання в цій сфері. Отже, заявниця не могла передбачити, що їй слід робити в разі, якщо б вона хотіла скористатися цим правом.

116. З огляду на викладене ЄСПЛ не може не дійти висновку, що чинне законодавство Латвійської Республіки було сформульовано недостатньо чітко і не надавало належного правового захисту від свавілля.

117. Отже, ЄСПЛ доходить висновку про те, що втручання в право заявниці на повагу до її особистого життя не відповідало законодавству за змістом п. 2 ст. 8 Конвенції. Звідси випливає, що було порушено ст. 8 Конвенції. Враховуючи цей висновок, ЄСПЛ не вважає за необхідне розглядати скаргу про дотримання інших вимог п. 2 ст. 8 Конвенції у цій справі (див., наприклад, Рішення ЄСПЛ у справі «Копп проти Швейцарії» (Kopp v. Switzerland) від 25 березня 1998 р., Reports of Judgments and Decisions. 1998–II, § 76; Рішення ЄСПЛ у справі «Хейно проти Фінляндії» (Heino v. Finland) від 15 лютого 2011 р., заява № 56720/09, § 49).

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТ. 3 КОНВЕНЦІЇ

118. Заявниця також оскаржила, посилаючись на ст. 3 Конвенції, той факт, що вилучення тканин з тіла чоловіка провадилося без її попередньої згоди або повідомлення і що вона була вимушена поховати його зі зв'язаними ногами.

119. Стаття 3 Конвенції свідчить про таке: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

120. Уряд держави-відповідача оскаржить цю позицію.

А. Прийнятність скарги

121. Уряд надав заперечення, які стосуються невичерпання внутрішньодержавних засобів правового захисту, які вже були розглянуті, і заявниця з ними не погодилася (див. п. 69–77 цього Рішення).

У цьому контексті ЄСПЛ посилається на свою наведену вище оцінку (див. п. 78–87 цього Рішення) і вважає її застосовною і до цього пункту.

122. Крім того, Уряд посилався на інструкцію Міністерства юстиції Латвійської Республіки (діяла до 1 січня 2002 р.) відносно процедури посмертних судово-медичних досліджень і на Закон про розгляд клопотань, скарг і пропозицій державними і муніципальними установами (діяв до 1 січня 2008 р.). Уряд держави-відповідача стверджував, що заявниця могла подати скаргу відносно стану тіла свого померлого чоловіка. Заявниця не погодилася з цим. ЄСПЛ зазначає, що Уряд не уточнив спосіб, яким передбачуваний засіб правового захисту міг забезпечити відшкодування за скаргою заявниці. ЄСПЛ вважає достатнім послатися на свою наведену вище оцінку відносно того, що звернення заявниці до кримінально-правового засобу правового захисту було доречним (див. п. 85 цього Рішення). ЄСПЛ також додає, що заявниця оскаржила факт осквернення тіла її померлого чоловіка після вилучення тканин у межах кримінальної справи відносно ймовірно незаконного вилучення тканин. Прокурори обох рівнів розглянули скарги заявниці і відхилили їх, посилаючись на відсутність доказів осквернення (див. п. 31–32 цього Рішення). Отже, заперечення Уряду Латвійської Республіки відхиляється.

123. Уряд стверджував, що заявниця не виконала вимоги шестимісячного терміну для подання скарг до ЄСПЛ, враховуючи, що вона дізналася про стан тіла померлого чоловіка 26 травня 2001 р., у день похорону. Проте ЄСПЛ зазначає, що того дня заявниця ще не знала про вилучення тканин з тіла чоловіка і довідалася про це тільки через два роки, коли було порушено кримінальну справу. Згодом заявниця стала учасницею кримінального процесу. У зв'язку з цим ЄСПЛ вважає, що остаточна ухвала за скаргою заявниці була винесена 23 жовтня 2008 р, коли остаточною постановою провадження у кримінальній справі було припинене. ЄСПЛ відхиляє попереднє заперечення щодо цього.

124. Уряд, посилаючись на справу «Чакиджи проти Туреччини» (Çakıcı v. Turkey) (Рішення Великої палати ЄСПЛ, заява № 23657/94, ЄСПЛ 1999–IV, § 98), стверджував, що заявницю не можна вважати жертвою за змістом ст. 3 Конвенції, оскільки ні вона, ні її чоловік ніколи не заперечували проти вилучення тканин. Уряд також зазначив, що, оскільки на внутрішньодержавному рівні заявниця ніколи не подавала скаргу про те, що їй довелося поховати чоловіка зі зв'язаними ногами, її не можна вважати жертвою у провадженні в ЄСПЛ. Заявниця зауважила, що справа «Чакиджи проти Туреччини» стосувалася зникнення особи, тоді як вона бачила тіло чоловіка перед похороном, і ноги у нього були зв'язані. Вона перебувала в шоці, але про вилучення тканин не знала. ЄСПЛ вважає, що в цій справі питання про те, можна чи ні вважати заявницю жертвою порушення Конвенції, тісно пов'язане з суттю справи. Отже, його слід поєднати з розглядом питання за суттю.

125. Відтак Уряд наполягав на тому, що заява заявниці була несумісною з положеннями Конвенції. Він стверджував, що була вилучена тільки зовнішня оболонка головного мозку (duramater). Хоча Уряд погодився, що вилучення тканин у померлого чоловіка без згоди або інформування найближчих родичів цієї особи може індивідуально та суб'єктивно породжувати переживання. Хоча він не вважав, що само по собі це переживання можна трактувати як порушення ст. 3 Конвенції. Уряд вважав, що останнє

вказане положення не передбачало загального обов'язку отримувати згоду або інформувати близьких родичів про вилучення тканин. Уряд вважав, що заява заявниці повинна була бути розглянута виключно на підставі ст. 8 Конвенції. ЄСПЛ вважає, що в справі питання про те, чи належить заява заявниці до сфери дії ст. 3 Конвенції, тісно пов'язане з суттю скарги. Отже, питання об'єднується з розглядом заяви за суттю.

126. ЄСПЛ відзначає, що ця заява не є явно необґрунтованою за змістом пп. «а» п. 3 ст. 35 Конвенції. ЄСПЛ також відзначає, що заява не є неприйнятною і на інших підставах. Отже, вона повинна бути визнана прийнятною.

В. СУТЬ СПРАВИ

1. Аргументи сторін

127. Заявниця стверджувала, що в цій справі було досягнуто мінімального рівня жорстокості, необхідного для застосування ст. 3 Конвенції. Вона була свідком стану тіла її чоловіка після вилучення тканин. На той час вона була вагітна другою дитиною. Заявниця вважала, що незаконне вилучення тканин було нелюдям, таким, що принижує гідність, і викликало у неї стан шоку, заподіяло страждання. Як підтвердження заявниця надала письмові свідчення своєї сестри, яка повідомила, що бачила тіло Е. Ельберта в м. Сигулда після його видачі з судово-медичного центру і що ноги у нього були зв'язані темною стрічкою, але припустила, що це було наслідком автомобільної аварії.

128. Крім того, заявниця підкреслила, що упродовж усієї кримінальної справи їй не надали можливості з'ясувати, які органи або тканини були вилучені з тіла її чоловіка. Спочатку вона думала, що ноги чоловіка були зв'язані через наслідки автомобільної аварії, згодом припустила, що в результаті вилучення тканин з ніг. Заявниця змогла дізнатися, які саме тканини були вилучені з тіла її чоловіка, тільки коли отримала заперечення від Уряду за цією заявою.

129. Заявниця, посилаючись на Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «Лабита проти Італії» (*Labita v. Italy*) (заява № 26772/95, ЄСПЛ 2000–IV, § 131), стверджувала, що ефективного розслідування не було проведено. Кримінальне розслідування тривало п'ять років і було припинене у зв'язку із закінченням передбачених законом строків давності. Заявниця зазначила, що подала 13 скарг і що чотири рішення були скасовані. Заявниця вважала, що розслідування не було завершене впродовж розумного строку, а зволікання не було виправданим. Заявниця разом з іншими жертвами залишилася без відшкодування шкоди, а експерти не були покарані.

130. Уряд наполягав на тому, що вилучення тканин здійснювалося відповідно до національного законодавства. Заявниця не змогла довести, що вилучення тканин з тіла її чоловіка було нелюдям і таким, що принижує гідність, поводженням. Посилаючись на Рішення ЄСПЛ у справі «Сельчук і Аскер проти Туреччини» (*Selcuk and Asker v. Turkey*) (від 24 квітня 1998 р., Reports 1998–II, § 78), Уряд стверджував, що заявниця не продемонструвала «переживань і страждань» у зв'язку з вилученням тканин без її попередньої згоди. Посилаючись на Рішення ЄСПЛ у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. United Kingdom*) (від 18 січня 1978 р., серія А, № 25, § 167), Уряд також зазначив, що заявниця

не продемонструвала, як вона відчувала «страх, страждання, приниження та образу». Уряд наполягав на тому, що з тіла була вилучена тільки *dura mater*. Навіть якщо б заявниця відчувала певні емоційні страждання і переживання через вилучення тканин без її згоди або інформування, що супроводжувалося неминучими стражданнями і переживаннями від втрати близької людини, ці переживання не досягали необхідного мінімального рівня жорстокості, щоб потрапити до сфери дії ст. 3 Конвенції. Уряд також стверджував, що під час розтину з тіла чоловіка заявниці було також вилучено серце і що тверду мозкову оболонку також необхідно було вилучити, щоб з'ясувати, чи був ушкоджений череп. Це могло заподіяти емоційні страждання, але не досягало мінімального рівня жорстокості, що передбачає застосування ст. 3 Конвенції.

131. Уряд зазначив, що заявниця була у лікарні м. Сігулда, а обов'язком близьких родичів є повідомити медичний персонал про своє місцезнаходження і зв'язатися з ними, якщо вони хотіли заперечити проти вилучення тканин. Уряд також підкреслював, що вилучення було здійснене на підставі угоди з компанією, тканини були спрямовані для переробки у біоімпланти, з наступним поверненням у Латвійську Республіку для трансплантації і що метою цих дій було поліпшення і порятунку життя інших осіб. Уряд Латвійської Республіки підкреслив, що тканини були вилучені «дуже швидко», бо навіть незначна затримка означала б втрату необхідного часу, коли можна було здійснити вилучення. Уряд, посилаючись на той факт, що за життя чоловік заявниці не заперечував проти вилучення тканин і не висловлював такої точки зору заявниці, стверджував, що заявниця не могла наполягати на тому, що вилучення тканин було проведене всупереч її бажанню або бажанню чоловіка.

132. Уряд також відзначив, що твердження заявниці про те, що ноги її померлого чоловіка були зв'язані, було помилковим, оскільки воно не було підтвержене жодними достовірними доказами. Згідно з інформацією судово-медичного центру, тіло чоловіка після розтину заявниці було приведено в належний вигляд. Уряд повторював, що скарг на стан тіла не було зафіксовано. Відповідно до акта розтину, ноги чоловіка заявниці не були пошкоджені в автомобільній аварії. В цій справі не було дотримано стандарту доведення «поза всяким розумним сумнівом», оскільки твердження заявниці відносно стану тіла її померлого чоловіка не були підтверджені доказами.

2. Оцінка Європейського Суду

а) Загальні принципи

133. У справі «Свинаренко і Сляднев проти Російської Федерації» (*Svinarenko and Slyadnev v. Russia*) (Рішення Великої палати ЄСПЛ від 17 липня 2004 р., заяви № 32541/08 і 43441/081, § 113–118) ЄСПЛ коротко виклав застосовані принципи таким чином:

«113. ЄСПЛ нагадує, що ст. 3 Конвенції закріплює одну з основних цінностей демократичного суспільства. Конвенція забороняє катування або нелюдське, чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання, незалежно від обставин і поведінки жертви (див., зокрема, Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*), заява № 26772/95, § 119, ЄСПЛ 2000–IV).

114. Нелюдське поводження повинно досягати мінімального рівня жорстокості для того, щоб підпадати під дію ст. 3 Конвенції. Оцінка такого мінімального рівня є відносною і залежить від обставин справи, таких як тривалість поводження, фізичний і психічний вплив поводження і в деяких випадках стать, вік, стан здоров'я жертви. Також слід брати до уваги питання, чи таке поводження мало за мету образити людину чи принизити її гідність. Водночас відсутність такої мети не може виключати існування порушення ст. 3 Конвенції (див. Рішення Великої Палати ЄСПЛ у справі «Яллох проти Німеччини» (Jalloh v. Germany), заява № 54810/00, § 67, ЄСПЛ 2006–IV). Питання про те, чи мало за мету подібне поводження принизити чи образити жертву, є ще одним чинником, який повинен братися до уваги, але відсутність такої мети не може остаточно виключити встановлення порушення ст. 3 Конвенції (див. Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «V. проти Сполученого Королівства» (V. v. United Kingdom), заява № 24888/94, § 71, ЄСПЛ 1999–IX).

115. У розумінні ст. 3 Конвенції, поводження вважається таким, що принижує людську гідність, якщо воно принижує людину, демонструє відсутність або применшує гідність людини, або коли воно породжує відчуття страху, страждання або неповноцінності, що можуть руйнувати фізичну та моральну стійкість людини (див. Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «M. S. S. проти Бельгії і Греції» (M. S. S. v. Belgium and Greece), заява № 30696/09, 220, ЄСПЛ 2011, і Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «Ель-Масрі проти колишньої Югославської республіки Македонії» (El-Masri v. The former Yugoslav Republic of Macedonia), заява № 39630/09, § 202, ЄСПЛ 2012). *Публічний характер звернення може бути значущим або підсилювальним чинником при оцінці того, чи є воно таким, що «принижує гідність» у розумінні ст. 3 Конвенції (див., зокрема, Рішення ЄСПЛ у справі «Тайрер проти Сполученого Королівства» (Tyrell v. United Kingdom) від 25 квітня 1978 р., § 32, серія А, № 26, Рішення ЄСПЛ у справі «Ердоган Яїз проти Туреччини» (Erdoğan Yağız v. Turkey) від 6 березня 2007 р., заява № 27473/02, 37, і Рішення ЄСПЛ у справі «Куммер проти Чеської Республіки» (Kummer v. Czech Republic) від 25 липня 2013 р., заява № 32133/11, § 64).*

116. Для того щоб розглядати поводження таким, що принижує людську гідність, страждання або образа, у будь-якому разі, повинні виходити за межі неминучого елемента страждання чи приниження, що пов'язані із застосування законної форми поводження (див. згадуване Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «V. проти Сполученого Королівства», § 71).

118. Повага до людської гідності є однією із засад Конвенції (див. Рішення ЄСПЛ у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» (Pretty v. United Kingdom), заява № 2346/02, § 65, ЄСПЛ 2002–III). Об'єкт і мета Конвенції як інструменту захисту окремих осіб також вимагають тлумачення і застосування її положень так, щоб ці гарантії були практичними й ефективними. Будь-яке тлумачення гарантованих прав і свобод має бути узгоджене із загальним духом Конвенції, інструментом, спрямованим на підтримку і розвиток ідеалів і цінностей демократичного суспільства (див. Рішення ЄСПЛ у справі «Серінг проти Сполученого Королівства» (Soering v. United Kingdom) від 7 липня 1989 р., § 87, серія А, № 161)».

134. ЄСПЛ також відзначає, що, оцінюючи докази у зв'язку із заявою про порушення ст. 3 Конвенції, він застосовує стандарт доведення «поза всяким розумним сумнівом». Проте таке доведення може виходити зі

сукупності достатньо вагомих, чітких та узгоджених висновків або з аналогічних неспростовних презумпцій (див. Рішення ЄСПЛ у справі «Фарбтух проти Латвійської Республіки» (*Farbtuhs v. Latvia*) від 2 грудня 2004 р., заява № 4672/02, § 54, і Постанова Європейського Суду у справі «Базякс проти Латвійської Республіки» (*Bazjaks v. Latvia*) від 19 жовтня 2010 р. заява № 71572/01, § 74).

b) Застосування викладених вище принципів у цій справі

135. Звертаючись до обставин цієї справи, ЄСПЛ зазначає, що заявниця стверджувала про перенесені емоційні страждання у зв'язку з тим фактом, що вилучення тканин з тіла її чоловіка було проведене з порушенням вимог внутрішньодержавного законодавства без згоди або інформування самої заявниці і що їй довелося поховати чоловіка зі зв'язаними ногами. Уряд вважав, що перше з наведених тверджень не досягло рівня жорстокості, який би вимагав застосування ст. 3 Конвенції, а друге твердження не було доведено «поза всяким розумним сумнівом».

136. ЄСПЛ відзначає, що заявниця довідалася про вилучення тканин з тіла її чоловіка через два роки після похорону і що минуло ще п'ять років, перш ніж було зроблено остаточні висновки щодо кримінальної справи в цьому відношенні. Заявниця стверджувала, і влада Латвії не заперечувала, що упродовж усього цього періоду їй не повідомляли, які саме органи або тканини були вилучені з тіла її померлого чоловіка, вона довідалася про це, тільки отримавши заперечення Уряду Латвійської Республіки на свою заяву. Заявниця також висунула декілька версій того, чому ноги її чоловіка були зв'язані, а її аргументи були підтверджені письмовими свідченнями члена сім'ї. Зважаючи на ці факти, заявниця як найближча родичка померлого зазнала емоційних страждань.

137. Завданням ЄСПЛ є уточнити, чи досягали ці страждання, зважаючи на особливі обставини справи, рівня, який дає підстави віднести їх до сфери дії ст. 3 Конвенції. ЄСПЛ у своїй правозастосовній практиці ніколи не оспорював глибокий психологічний вплив, що серйозно порушує права членів сім'ї жертви порушення. Проте щоб відносно родичів жертви було встановлено окреме порушення ст. 3 Конвенції, повинні мати місце спеціальні чинники, що надають переживанням родичів міру і характер, що відрізняють їх від емоційних переживань, що неминуче випливають з самого порушення (див. Рішення ЄСПЛ у справі «Салахов і Іслямова проти України» (*Salakhov and Islyamova v. Ukraine*) від 14 березня 2013 р., заява № 28005/08, § 199). До таких чинників належать близькість сімейних зв'язків і спосіб, яким влада відповідала на звернення родичів (див., наприклад, згадуване Рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «Чакиджи проти Туреччини» (*Çakıcı v. Turkey*), § 98), де цей принцип був застосований у контексті примусового зникнення; Рішення ЄСПЛ у справі «Мубіланзіла Маєка і Каніка Мітунга проти Бельгії» (*Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium*) від 12 жовтня 2006 р., заява № 13178/03, § 61), де ЄСПЛ також послався на цей принцип при розгляді скарги матері на її страждання через перебування її п'ятирічної дочки в іншій країні; Рішення ЄСПЛ у справі «М. Р. та інші проти Болгарії» (*M. P. and Others v. Bulgaria*) від 15 листопада 2011 р., заява № 13178/03, § 61, де відповідна заява стосувалася страждань родичів дитини, яка зазнала жорстокого поводження). У перелічених справах ЄСПЛ звертав увагу на зв'язок «один з батьків–дитина». ЄСПЛ ухвалив, що суть порушення полягала

в реакції на ситуацію і в ставленні влади до неї, коли їй ставало про це відомо (див. згадуване Рішення ЄСПЛ у справі «Салахов і Іслямова проти України», § 200). Аналогічні міркування можна застосувати до цієї справи, яка стосується заявниці та її покійного чоловіка.

138. ЄСПЛ відрізняє цю справу від справ, поданих на розгляд ЄСПЛ членами сімей жертв «зникнень» або позасудових страт, здійснених співробітниками сил безпеки (див., наприклад, Рішення ЄСПЛ у справі «Лулуєв та інші проти Російської Федерації» (*Luluyev and Others v. Russia*), заява № 69480/011, ЄСПЛ 2006–XIII (витяг), § 116–118), і від справ, порушених щодо людей убитих внаслідок дій влади, які порушують ст. 2 Конвенції (див., наприклад, Рішення ЄСПЛ у справі «Усмухамбетов та інші проти Російської Федерації» (*Esmukhambetov and Others v. Russia*) від 29 березня 2011 р., заява № 23445/032, § 138–151 і 190). Також у цій справі немає жодних припущень щодо ушкодження тіла (див. Рішення ЄСПЛ у справі «Аккум та інші проти Туреччини» (*Akkum and Others v. Turkey*), заява № 21894/93, ЄСПЛ 2005–II (витяг), § 258–259; Рішення ЄСПЛ у справі «Акпінар та Алтун проти Туреччини» (*Akpınar and Altun v. Turkey*) від 27 лютого 2007 р., заява № 56760/00, § 84–87), розчленування чи відсікання голови від тіла (див. Рішення ЄСПЛ у справі «Хаджиалієв та інші проти Російської Федерації» (*Khadzhaliyev and Others v. Russia*) від 6 листопада 2008 р., заява № 56760/00, § 84–87).

139. Хоча немає підстав вважати, що заявниця тривалий час страждала від невідомості про долю її чоловіка, ЄСПЛ вважає, що заявниця тривалий час відчувала невпевненість, зазнала душевних страждань і переживань, міркуючи про те, які органи або тканини були вилучені з тіла її чоловіка, яким способом і з якою метою. У цьому контексті аргумент Уряду Латвійської Республіки про те, що було вилучено тільки *dura mater*, не має жодного значення. У будь-якому випадку заявниця довідалася про це тільки під час провадження щодо її заяви в ЄСПЛ. Під час подій, які розглядаються, заявниця не мала причин оспорювати дії судово-медичного центру, оскільки тіло її чоловіка було доправлене туди для з'ясування причин смерті. Згодом було порушено кримінальну справу щодо законності вилучення тканин судово-медичним центром і було з'ясовано, що тканини були вилучені не лише з тіла чоловіка заявниці, але й з тіл інших осіб (близько 500 осіб протягом трьох років упродовж дев'яти років (див. п. 13–33 цього Рішення). Також було встановлено, що вилучення проводилися на підставі угоди держави із зарубіжною фармацевтичною компанією. Вилучення провадили державні посадовці, судово-медичні експерти, які, окрім своїх звичних обов'язків щодо виконання судово-медичних експертиз, робили це додатково, за власною ініціативою (див. п. 15 цього Рішення). Ці особливі обставини спричинили додаткові страждання заявниці.

140. ЄСПЛ вважає, що страждання заявниці мали ступінь і характер, які виходили за межі страждань, заподіяних смертю близького родича. ЄСПЛ вже встановив порушення ст. 8 Конвенції, оскільки як близький родич заявниця мала право висловити згоду чи відмову у зв'язку з вилученням тканин, якби відповідне зобов'язання або свобода розсуду з боку внутрішньодержавної влади не була б недостатньо чітко встановлена в праві Латвійської Республіки і коли б не відсутність адміністративного або правового регулювання у цьому аспекті (див. п. 109–116 цього Рішення).

Хоча існують суттєві відмінності між цією справою і вже згаданою справою «Петрова проти Латвійської Республіки» в розмірах і масштабах вилучення органів або тканин, ЄСПЛ відзначив, що в обох випадках певні структурні недоліки, зумовлені недосконалістю законодавства у сфері трансплантації органів і тканин у Латвійській Республіці. Ці чинники також слід брати до уваги в контексті Латвійської Республіки, коли йдеться про ст. 3 Конвенції. Крім того, були не лише порушені права заявниці як близької родички, вона також наштовхнулась на суперечливі думки органів влади щодо меж зобов'язань, передбачених внутрішньодержавним законодавством. Окрім того, хоча поліція безпеки і прокурори не дійшли згоди про те, чи було законодавство Латвійської Республіки достатньо чітким для того, щоб притягнути на його основі особу до відповідальності, усі вони вважали, що вилучення без згоди було незаконним (див. п. 18, 20, 22, 24–25 цього Рішення). Проте до моменту розв'язання різнотлумачень термін давності притягнення до кримінальної відповідальності збіг (див. п. 27 цього Рішення), і у будь-якому випадку внутрішньодержавний суд не допустив би подібного звинувачення, оскільки закон не був достатньо чітким (див. п. 28 цього Рішення). Ці факти демонструють спосіб, яким Уряд розглядав подані ним скарги, і його зневагу до жертв і їхніх близьких родичів, включаючи заявницю. Ці обставини посилювали почуття незахищеності заявниці перед порушенням її особистих прав, які стосуються украй чутливих аспектів її особистого життя, а саме дача згоди або відмови у зв'язку з вилученням тканин, і супроводжувалися відсутністю можливості отримання якого-небудь відшкодування.

141. Страждання заявниці також посилювалися тим фактом, що вона не була поінформована про те, що конкретно було зроблено в судово-медичному центрі. Їй не повідомили про вилучення тканин, а, виявивши під час похорону, що у її чоловіка зв'язані ноги, заявниця припустила, що це було наслідком автомобільної аварії. Через два роки заявниця повідомила про розслідування кримінальної справи, і про потенційно незаконні дії відносно тіла померлого чоловіка заявниці. Очевидно, що у цей момент переживання заявниці були особливо сильними, оскільки вона зрозуміла що її чоловіка поховали зі зв'язаними ногами, ймовірно, внаслідок дій, які чинили з його тілом у судово-медичному центрі Аргумент влади Латвійської Республіки. Те, що це не було доведено «поза всякими розумними сумнівами», заслуговує довіри, оскільки заява заявниці стосується страждань, спричинених саме невпевненістю і непоінформованістю про дії експертів судово-медичного центру відносно з тілом її покійного чоловіка.

142. У сфері трансплантації органів і тканин визнається, що до тіла людини слід ставитися з повагою, навіть після її смерті. Справді, міжнародні договори, включаючи Конвенцію про права людини і біомедицину, Додатковий протокол, Коментарі до положень протоколу, були створені, щоб захистити права живих і померлих донорів органів і тканин. Метою цих договорів є захист гідності особи і цілісності «кожної» народженої людини, незалежно від того, жива вона чи померла (див. п. 37 цього Рішення). Як зазначено в п. 133 цього Рішення, повага до людської гідності формує саму суть Конвенції. Звернення вважається таким, що «принижує людську гідність» за змістом ст. 3 Конвенції, якщо воно принижує особу, проявляючи недостатньо поваги до людської гідності. Страждання заявниці

були спричинені не лише порушенням її прав як найближчої родички і, як наслідок, сумнівами щодо того, що було зроблено в судово-медичному центрі, а й інтрузивним характером дій, вчинених щодо тіла її чоловіка, її переживаннями з цього приводу як його найближчої родички.

143. За цих особливих обставин твердження влади Латвійської Республіки про те, що заява заявниці не належить до сфери дії ст. 3 Конвенції і що заявницю не можна вважати жертвою порушення Конвенції, відхиляються. ЄСПЛ не сумнівається, що заподіяні заявниці в цій справі страждання були такими, що принижують честь і гідність людини, порушуючи ст. 3 Конвенції. Отже, ЄСПЛ визнає порушення цієї статті.

III. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

144. Заявниця посилалася на ст. 13 Конвенції у зв'язку з тим, що існувало декілька можливих варіантів тлумачення національного законодавства.

145. Уряд оспорив це твердження.

146. ЄСПЛ відзначає, що ця скарга пов'язана з розглянутою вище скаргою щодо порушення ст. 8 Конвенції, тому також має бути визнана прийнятною для розгляду за суттю.

147. Проте ЄСПЛ вважає, що він вже розглянув питання про недостатню чіткість внутрішньодержавного законодавства у межах розгляду ст. 8 Конвенції. Отже, ЄСПЛ не вважає за необхідне розглядати цю скаргу окремо з огляду на ст. 13 Конвенції.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 41 КОНВЕНЦІЇ

148. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

A. Шкода

149. Заявниця вимагала присудити їй 40 000 євро як компенсацію моральної шкоди.

150. Уряд твердив, що вимога заявниці щодо компенсації моральної шкоди є необґрунтованою. Посилаючись на справу «Шаннон проти Латвійської Республіки» (Snannon v. Latvia) (Рішення ЄСПЛ від 24 листопада 2009 р., заява № 32214/03, § 84), Уряд вважав, що вже сам факт встановлення порушення буде належною і достатньою компенсацією.

151. Враховуючи характер встановлених порушень й ухвалюючи рішення на основі принципу справедливості, ЄСПЛ присуджує заявниці 16 000 євро як компенсацію моральної шкоди.

B. Судові витрати

152. Заявниця вимагала 500 євро як компенсацію витрат на розгляд скарги ЄСПЛ.

153. Уряд не оскаржував ці вимоги заявниці. Він визнав їх достатньо обґрунтованими і розумними.

154. Згідно з практикою ЄСПЛ, заявник має право на відшкодування судових витрат лише в тому випадку, якщо доведено, що вони були фактичними і неминучими, а їх розмір – обґрунтованим.

У цій справі, враховуючи наявні в його розпорядженні документи та вказані критерії, Суд вважає за доцільне присудити одноразову виплату в розмірі 500 євро на покриття всіх заявлених витрат.

С. Пеня

155. Суд вважає за доцільне призначити пеню, виходячи з розміру граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсотки.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО:

1) *визнає* заперечення Уряду відносно того, що заява заявниці щодо порушення ст. 3 Конвенції несумісна з положеннями Конвенції, *відхиленими*;

2) *визнає*, що заява заявниці щодо порушення ст. 8 Конвенції в тій частині, в якій вона стосується вилучення тканин тіла її померлого чоловіка без її згоди, і заява на порушення ст. 13 Конвенції прийнятні, а інша частина скарги на порушення ст. 8 Конвенції – відхилена;

3) *визнає*, що заява на порушення ст. 3 Конвенції є прийнятною;

4) *постановляє, що:*

а) було порушено ст. 8 Конвенції;

б) було порушено ст. 3 Конвенції;

в) немає необхідності розглядати скаргу на порушення ст. 13 Конвенції;

5) *постановляє, що:* а) держава – відповідач зобов'язана протягом трьох місяців, починаючи з дня набуття постановою чинності, відповідно до п. 2 ст. 44 Конвенції, виплатити заявниці такі суми, конвертовані у валюту держави-відповідача за курсом на день виплати:

i) 16 000 (шістнадцять тисяч) євро разом з будь-яким податком, який може нараховуватись, як компенсацію моральної шкоди;

ii) 500 (п'ятсот) євро разом з будь-яким податком, який може нараховуватись заявниці, як компенсацію судових витрат;

г) зі спливом зазначеного тримісячного строку і до остаточного розрахунку на ці суми нараховуватиметься простий відсоток (simple interest) у розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, до якої має бути додано три відсотки;

б) *відхиляє* решту вимог заявниці щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 13 січня 2015 р. відповідно до п. 2 і 3 Правила 77 Регламенту Суду.

Заступник секретаря секції Суду

Голова Палати Суду

Фатош Араджи

Паїві Хірвела